

Fåglar 4

Naturvårdsverket har tagit fram vägledning för länsstyrelsernas arbete med bevarandeplaner för Natura 2000. Det finns totalt 257 vägledning uppdelade i olika grupper. Vi har gjort en pdf för varje grupp. Fåglarna har vi delat i fyra grupper Fåglar 1, 2, 3 och 4. Indelningen sker efter fågelns nummer i fågedirektivets bilaga 1.

I denna pdf finns vägledning för följande fåglar:

<i>A229 Kungsfiskare (Alcedo atthis)</i>	2
<i>A234 Gråspett (Picus canus)</i>	5
<i>A236 Spillkråka (Dryocopus martius)</i>	9
<i>A239 Vitryggig hackspett (Dendrocopus leucotos)</i>	12
<i>A241 Tretåig hackspett (Picoides tridactylus)</i>	18
<i>A246 Trädlärka (Lullula arborea)</i>	21
<i>A255 Fältpiplärka (Anthus campestris)</i>	24
<i>A272 Blåhake (Luscinia svecica)</i>	27
<i>A307 Höksångare (Sylvia nisoria)</i>	29
<i>A320 Mindre flugsnappare (Ficedula parva)</i>	32
<i>A321 Halsbandsflugsnappare (Ficedula albicollis)</i>	35
<i>A338 Törnskata (Lanius collurio)</i>	38
<i>A379 Ortolansparv (Emberiza hortulana)</i>	41
<i>A409 Orre (Tetrao tetrix)</i>	45
<i>A456 Hökuggla (Surnia ulula)</i>	48
<i>A457 Lappuggla (Strix nebulosa)</i>	51

A229 Kungsfiskare (*Alcedo atthis*)

Uppdaterad senast: 2003-03-12

Ansvarig för vägledningen: Torsten Larsson, Naturvårdsverket.

torsten.larsson@naturvardsverket.se

Faktaunderlag från Mikael Svensson, MS Naturfakta, Martin Tjernberg, ArtDatabanken, SLU.

martin.tjernberg@ArtData.slu.se

Ekologiska krav

Arten behöver tillgång på lämpliga häckningsmiljöer i form av minst 1 m höga, lodräta brinkar. Den idealiska boplatsten utgörs av sandbrinkar som stupar direkt ner i vattnet, som oftast utgörs av lugnt rinnande bäckar eller åar. Sådana miljöer är dock mycket sällsynta längs de genomreglerade vattendrag vi har i södra Sverige och kungsfiskaren häckar därför i alla slags brinkar (lera, sand, jord eller grus) på flera hundra meters avstånd från vattendragen. Enstaka häckningar har i extremfall konstaterats på upp till 800 m avstånd från närmsta vattendrag.

Vattendragen bör ha lummiga stränder och god tillgång till lämpliga utsikts-/fiskeposter i form av utskjutande grenar, trädstammar, bryggor och liknande.

Arten kräver lugnt eller sakta flytande vatten för att kunna fiska, liksom god tillgång på föda i form av fiskyngel och småfisk (< 10 cm).

Spridningsförmåga

Arten hävdar revir och rör sig då inom ett område i storleksordningen 500 -1 000 m från boplatsten.

Kungsfiskaren är kortflyttare och huvuddelen av beståndet övervintrar i norra Centraleuropa. En mindre del av beståndet försöker dessutom regelbundet övervintra i södra Sverige.

Hotbild

Bristen på lämpliga boplatser är påtaglig i hela södra Sverige. Få vattendrag löper i så naturliga flöden att strandbrinkar skapas och underhålls. Äldre brinkar blir snabbt olämpliga då de flackas ut och marklevande rovdjur som räv, mink och grävling kan därigenom lätt gräva ut bona.

Alltför kraftig rensning av buskar och annan strandvegetation försvårar häckningen, förmodligen genom att arten föredrar boplatser med skyddad inflygningsväg under matningen.

Långvariga störningar från sportfiskare kan lokalt vara ett stort problem. Däremot förefaller arten tämligen väl tåla passage av tämligen stora mängder människor så länge störningarna är kortvariga och tillfälliga.

Eutrofiering, grumling och kraftig brunfärgning (humifiering) av vattendragen försvårar födosöket.

Under kalla vintrar är överlevnaden låg och stora antalsfluktuationer mellan olika år är därför en naturlig del av kungsfiskarens beståndsdynamik. Under goda förhållanden har kungsfiskaren en mycket hög reproduktionsförmåga och därigenom goda möjligheter att snabbt återhämta sig från beståndssvackor.

Natura 2000

Art- och naturtypsvisa vägledningar

Nationell bevarandestatus 2001

Kungsfiskaren häckar regelbundet norrut till Mälarskapan i M, H, G, F, N, O och E län, och mera tillfälligt även i K, D, AB, C, U, T, S, W, X och Y län. Det svenska beståndets utbredning och storlek varierar kraftigt mellan olika år. Under goda år kan det uppgå till i storleksordningen 300 par, under ett dåligt år efter några kalla vintrar kanske det handlar om ett tiotal häckningar i hela landet! Några långsiktiga trender i artens uppträdande i Sverige kan dock inte ses.

Arten är utbredd över hela kontinental Europa och större delen av de Brittiska öarna. Bestånden i Medelhavsområdet är förmodligen tämligen stabila i storlek, medan hela det nordvästeuropeiska beståndet är utsatt för kraftiga fluktuationer främst till följd av varierande vinteröverlevnad. Ett medelvärde för det europeiska beståndet ligger förmodligen i storleksordningen 50 000 par.

Kungsfiskaren är rödlistad i kategorin Sårbar (VU) i Sverige.

BirdLife International listar kungsfiskaren som ”Declining” i Europa och menar att det är angeläget att Europa tar ett ansvar i artens bevarande. Arten är placerad i SPEC kategori 3, vilket innebär att dess utbredning inte är koncentrerad till Europa, men att den har en otillfredsställande bevarandestatus inom regionen.

Nationella bevarandemål (Ej fastställda av Naturvårdsverket)

Målsättningen bör vara att det finns förutsättningar för ett häckande bestånd av kungsfiskare i flertalet medelstora och större vattendrag söder om en linje från mellersta Gästrikland genom mellersta Dalarna till södra Värmland.

Sverige bör under goda år kunna hysa drygt 500 par. Stora beståndsväxlingar är dock oundvikliga p.g.a. slumpmässiga variationer i vintervädret.

Bevarandeåtgärder

Regelverk

Kungsfiskaren är fredad (3 § i jaktlagen (1987:259)). Fredningen gäller också dess ägg och bon.

Enligt 1 a § Artskyddsförordningen är det förbjudet att avsiktligt störa fåglarna, särskilt under deras parnings-, uppfödning-, övervintrings- och flyttningsperioder. Det är även förbjudet att skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplatsar.

Artskyddsförordningen (1998:179) förbjuder import, export och försäljning av levande och döda exemplar av kungsfiskare, samt förvaring av levande exemplar. (Vissa undantagsregler finns angivna i artskyddsförordningen).

Kungsfiskaren tillhör Statens vilt (33 § jaktförordningen (1987:905)). Exemplar som omhändertas eller påträffas döda eller dödas tillfaller Staten.

Vid avverkning, etablering av vindkraftsanläggning eller annan form av exploatering kan tillstånd enligt 7 kap. 28 a § MB krävas.

Beroende på var i landet man befinner sig gäller antingen tillståndsplikt för eller förbud mot markavvattning, (MB 11:13-14 och förordningen om vattenverksamhet).

Kungsfiskaren är upptagen i Bilaga II (strikt skyddade djurarter) i Bernkonventionen (konvention om skydd av europeiska vilda djur och växter samt deras naturliga miljö).

Natura 2000

Art- och naturtypsvisa vägledningar

Behov av ytterligare bevarandeåtgärder (*Ej fastställt av Naturvårdsverket*)

Aktivt återställande och nyskapande av lämpliga häckningsbrinkar.

Hastighetsbegränsning och eventuellt motorbåtsförbud på vattendragssträckor med fina strandbrinkar för att minska riskerna för erosion. I större, mer trafikerade vattendrag kan det istället vara nödvändigt att placera ut vågbrytare för att skydda fina strandbrinkar och känsligt placerade bon.

Det finns ett behov av att vädjandeskyltar tas fram att användas vid särskilt utsatta häckningslokaler. Dessa vädjandeskyltar kan gärna vara allmänt utformade så att de kan nyttjas till flera arter.

En bevarandeplan för Natura 2000-område bör innehålla regler för skötsel av viktiga häckningsplatser och för begränsning av allmänhetens tillträde till särskilt känsliga platser, en plan för hur inventering och övervakning bör ske samt mål för artens populationsutveckling i området.

Exempel på mått/parametrar för uppföljning

Framtagande av metoder och parametrar för uppföljningen av Natura 2000-områden är under arbete i ett separat projekt och saknas därför än så länge i denna vägledning. Det kommer att läggas in i ett senare skede. För vidare information – ta kontakt med miljöövervakningen på respektive Länsstyrelse.

Litteratur

- Boag, D. 1982. The Kingfisher. Poole.
- Kasselstrand, M & Vuorinen, J. 1995: Kungsfiskarstudier i norra Götaland. Grus 21: 74-80.
- Kumari, E. 1940. Zur Nistökologie des Eisvogels, Alcedo atthis ispida L., am Ahja-Fluss. Ann. Soc. Reb. Nat. Inv. Univ. Tartuensi Const. 45: 100–194.
- Kumari, E. 1978. Environmental behaviour of the Kingfisher (Alcedo atthis). Ornitologiline Kogumik 8: 99–121.
- Svensson, S. 1978. Kungsfiskaren Alcedo atthis i Klippantrakten, Skåne – förekomst och biologi. Vår Fågelvärld 37: 97–112.
- Vuorinen, J., Kasselstrand, M. & Wester S. 1994: Intensiva studier av kungsfiskaren i Östergötland och Småland. Vingspegeln 13: 22-30.

Webbadresser

<http://www-umea.slu.se/MiljoData/webrod/SOKNING.cfm>

A234 Gråspett (*Picus canus*)

Uppdaterad senast: 2003-04-08

Ansvarig för vägledningen: Krister Mild, Naturvårdsverket. krister.mild@naturvardsverket.se
Faktaunderlag från bl.a.: Mikael Svensson, MS Naturfakta, Martin Tjernberg, ArtDatabanken, SLU. martin.tjernberg@ArtData.slu.se

Ekologiska krav

Tillgång på lämpliga häckningsmiljöer i form av glesa blandskogsbestånd och barrbestånd med rika inslag av grova lövträd. Arten livnär sig till stor del på myror och andra marklevande insekter varför förekomsten av ljusöppna, solexponerade miljöer i skogen är mycket viktig.

Tillgång på lämpliga häckningsmiljöer i form av blandskogsbestånd och barrbestånd med rika inslag av grova lövträd och död lövved. Arten livnär sig till stor del på myror och andra marklevande insekter varför förekomsten av ljusöppna, solexponerade miljöer i skogen är mycket viktig. Arten häckar numera ofta i kvarlämnade grova aspar på hyggen. Historiskt sett har arten, liksom övriga hackspettar, gynnats av skogsbränder – på kort sikt genom insektsrikedomen på brandfältet och på lång sikt genom bildandet av s.k. lövbrännor.

Tillgång på områden med rik förekomst av död ved och vedlevande insekter som alternativföda under vinterhalvåret. Ses under denna årstid ofta i alstrandskog.

Tillgång till lämpliga boträd, främst grov asp men även tall, björk, rönn och gråal.

Spridningsförmåga

Gråspetten rör sig över tämligen stora områden under häckningstiden; flera undersökningar tyder på att det handlar om flera hundra ha stora områden (100–1 000 ha).

Den kan under vintern röra sig över mycket stora områden – från Norge finns uppgifter om födosöksområden på upp till 5 500 ha!

Hotbild

Det stora hotet mot gråspetten i Sverige är den kontinuerliga och fortsatt pågående utarmningen av skogslandskapet. Ett allt intensivare skogsbruk med allt mindre arealer obrukad skog gör att livsrummet för arten krympt kraftigt under den senare delen av 1900-talet. Mer specifikt handlar det om överföringen av naturlig, varierad skog till ensartade monokulturer av gran och tall, överföring av lövdominerade bestånd till rena barrbestånd och skogsbrukets vana att ”städa bort” merparten döda och döende träd i skogen.

Många av de arter som föredrar ljus, öppen, gles skog har missgynnats kraftigt sedan skogsbetet upphörde. Upphört bete i kombination med allt större produktionskrav i form av tätare skogsplanteringar och ett generellt mycket hårdare utnyttjande av skogen som råvarukälla, har lett till för gråspetten mycket negativa förändringar i skogens struktur och artsammansättning.

Fragmentering av lämpliga häckningsmiljöer, såväl på beståndsnivå som på landskapsnivå, bidrar till att splittra beståndet. Denna fragmentering leder till att effekterna av olika negativa processer på beståndsnivå kan förstärkas.

Flisning, vedhuggning och en allmän ”bortstädning” av lövträd kan på ett mycket negativt sätt påverka förekomsten av lämpliga födosöksmiljöer och därmed artens vinteröverlevnad.

Natura 2000

Art- och naturtypsvisa vägledningar

Eventuellt kan det ökade nedfallet av luftburet kväve och den därmed följande övergången från bärris till kruståtel på hyggen medföra minskad förekomst av myror och därmed sämre födotillgång för gråspetten.

Nationell bevarandestatus 2001

Häckande bestånd av gråspett finns i O, C, U, T, S, W, X, Y, Z, AC och BD län. Det häckande beståndets storlek är svårbedömt – en aktuell uppskattning är 700–1 000 par. Detta motsvarar ungefär 1 % av det samlade europeiska beståndet på cirka 100 000 par. Arten förekommer vida spridd i centrala och östra Europa med särskilt goda bestånd i Tyskland och Rumänien.

Sedan mitten av 1970-talet har antalet observationer av gråspett sakta men säkert ökat i antal. Upprop i radio och dagspress tillsammans med inventeringar har visat att arten har en spridd förekomst över hela norra Sverige. Det förefaller dessutom som att en viss ökning sker i de södra delarna av utbredningsområdet, särskilt i C, U och T län där arten numera regelbundet observeras betydligt längre söderut än för 20 år sedan.

BirdLife International listar gråspetten som ”Declining” i Europa och menar att det är angeläget att Europa tar ett ansvar i artens bevarande. Arten är placerad i SPEC kategori 3, vilket innebär att dess utbredning inte är koncentrerad till Europa, men att det europeiska beståndet har en otillfredsställande bevarandestatus.

Nationella bevarandemål (Ej fastställda av Naturvårdsverket)

Målsättningen är att det skall finnas ett häckande bestånd av gråspett i hela den boreala och boreonemorala zonen från Dalsland, Värmland, Bergslagen och norra Uppland och norrut upp till gränsen för den fjällnära skogen. På längre sikt finns det inga anledningar för att arten inte ska kunna etablera häckande bestånd även i södra Svealand och Götaland.

Sverige bör kunna hysa minst 3 000 par, varav huvuddelen i de norra och mellersta delarna av landet.

Bevarandeåtgärder

Regelverk

Gråspetten är fredad (3 § i jaktlagen (1987:259)). Fredningen gäller också dess ägg och bon.

Enligt 1 a § Artskyddsförordningen är det förbjudet att avsiktligt störa fåglarna, särskilt under deras parnings-, uppfödning-, övervintrings- och flyttningsperioder. Det är även förbjudet att skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplatsar.

I rådets förordning (EG) nr 338/97 regleras import och export samt försäljning av levande och döda exemplar av gråspett. Sådan import och export samt försäljning får endast ske efter tillstånd från Jordbruksverket.

Vid en avverkning, etablering av vindkraftverk eller annan form av exploatering kan tillstånd enligt 7 kap. 28 a § MB krävas.

Beroende på var i landet man befinner sig gäller antingen tillståndsplikt för eller förbud mot markavvattning (MB 11: 13–14 och förordningen om vattenverksamhet).

Gråspetten är upptagen i Bilaga II (strängt skyddade djurarter) i Bernkonventionen (konvention om skydd av europeiska vilda djur och växter samt deras naturliga miljö).

Andra typer av befintliga bevarandeåtgärder

Natura 2000

Art- och naturtypsvisa vägledningar

Eftersom gråspetten med förkärlek uppsöker talg så är vinterfågelmätning en åtgärd som gynnar arten.

Behov av ytterligare bevarandeåtgärder (*Ej fastställt av Naturvårdsverket*)

Gråspetten tillhör en grupp av arter vars framtida beståndsutveckling i mycket stor utsträckning styrs av skogslandskapets utveckling i södra och mellersta Sverige. Äldre ogallrade lövskogsmiljöer i södra och mellersta Sverige är av mycket stort värde för den biologiska mångfalden och måste därför ges ett betydligt starkare skydd än de har idag. Detta inkluderar alla typer av strandskog och sumpskog, lövbrännor och områden med lövuppslag på gamla kulturmarker samt alla typer av skogliga impediment i raviner, på myrholmar, bergbranter etc.

Planerade störningar av skogsekosystemen, exempelvis naturvårdsbränningar. En åtgärd som gynnar gråspetten och ett stort antal andra arter inom olika organismgrupper är tillskapandet av brandfält. Detta bör ske genom naturvårdsbränning, dvs. genom bränning av produktiv skogsmark med mängder av träd kvarlämnade (minst 50%, men gärna allt). Det är viktigt att de brända skogarna ej återplanteras med barr. Brandfälten ger på kort sikt en mycket rik insektstillgång och på längre sikt lövbrännor. Det är angeläget att naturvårdsbränningar planeras på landskapsnivå så att det alltid finns brandfält i olika stadier runt om i landskapet. Inom vissa områden med onaturligt täta stammar av klövvilt måste brandfälten hägnas in för att möjliggöra lövföryngring.

För att möjliggöra en tillräcklig föryngring av lövträd, som t.ex. asp och sälg, måste älg- och rådjursstammarna regionalt reduceras till mer naturliga nivåer.

En fortsatt kraftig satsning på skydd av nyckelbiotoper är nödvändig. I samband med detta arbete måste det uppmärksammas att nyckelbiotoperna har en stor slagsida åt granskogar, medan trivallövskog saknas nästan helt. Även ”områden med höga naturvärden” i SVO:s och bolagens egna nyckelbiotopsinventeringar måste ges ett reelt skydd på ett helt annat sätt än vad som sker idag. På privatmark har skogsvårdsstyrelsens rådgivningsarbete en nyckelroll.

Regler behövs för skogliga åtgärder i hela landskapsavsnitt kring häckningsplatser, inklusive åtgärder som kan påverka hydrologi. Naturvårdande insatser på enskild ägarbasis har ofta en positiv lokal påverkan, men för en långsiktig gynnsam bevarandestatus för arten krävs från centralt håll en landskapsplanering för skötsel och naturvårdsåtgärder i skogslandskapet.

Exempel på mått/parametrar för uppföljning

Framtagande av metoder och parametrar för uppföljningen av Natura 2000-områden är under arbete i ett separat projekt och saknas därför än så länge i denna vägledning. Det kommer att läggas in i ett senare skede. För vidare information – ta kontakt med miljöövervakningen på respektive Länsstyrelse.

Litteratur

- Ahlén, I. och Andersson, Å. 1976. Gråspett *Picus canus* och vitryggig hackspett *Dendrocopos leucotos* i Sverige 1973. *Vår Fågelvärld* 35: 21–25.
- Angelstam, P. och Pettersson, T. 1990. Förekomst av "vuxna" lövträd – en nyckelfaktor för skogslevande fåglar. *Fåglar i Västmanland* 21: 3–11.
- Birkö, T. 1983. Gråspetten i Ångermanland. *Gråspetten* 3(1): 8–14.
- Carlson, A. och Aulén, G. (eds.). 1990. *Conservation and management of woodpecker populations.* - Swedish University of Agricultural Sciences, Department of Wildlife Ecology, Report 17. Uppsala, Sweden.
- Ehrenroth, B. 1973. Gråspettens *Picus canus* uppträdande i Värmland. *Vår Fågelvärld* 32: 260–268.

Natura 2000 Art- och naturtypsvisa vägledningar

- Hågvar, S., Hågvar, G. och Möness, E. 1990. Nest site selection in norwegian woodpeckers. *Holarctic ecology* 13: 156–165.
- Lind, G. 1981. Gråspetten i Dalarna. *Fåglar i Dalarna* 14: 3–12.
- Molin, P. 1994. Gråspettinventering i Härnösand. *Gråspetten* 14: 116–117.
- Nilsson, N. 1942. Några iakttagelser över gråspetten (*Picus canus*) i mellersta Jämtland. *Vår Fågelvärld* 1: 7–11.
- Norell, S. 1977. Iakttagelser vid häckningar av gråspett. *Fåglar i X-län* 8: 12–15.
- Olausson, L. 1985. Något om gråspetten i Medelpad. *Fåglar i Medelpad* 8: 18–21.
- Ree, V. 1984. Observasjoner av gråspett *Picus canus* i Maridalen i vinterhalvåret. *Vår Fuglefauna* 7: 209–216.
- Rolstad, J. och Rolstad, E. 1995. Seasonal patterns in home range and habitat use of the Grey-headed Woodpecker *Picus canus* as influenced by the availability of food. *Ornis Fennica* 72: 1–13.
- Sahlander, G. 1995. Erfarenheter från inventering av gråspett och mindre hackspett i Timrå kommun. *Fåglar i Västerbotten* 20: 83–86.
- Strand, A. 1983a. Gråspettens (*Picus canus*) förekomst i Värmland. *Värmlandsornitologen* 11: 13–20.
- Strand, A. 1983b. Glimtar ur gråspettens *Picus canus* häckningsbiologi i Värmland. *Värmlandsornitologen* 11: 49–62.
- Westlund, S. 1984. Några iakttagelser över Gråspetten. *Fåglar i Jämtland-Härjedalen* 4: 4–6.

A236 Spillkråka (*Dryocopus martius*)

Uppdaterad senast: 2003-04-08

Ansvarig för vägledningen: Krister Mild, Naturvårdsverket. krister.mild@naturvardsverket.se
Faktaunderlag från bl.a.: Mikael Svensson, MS Naturfakta, Martin Tjernberg, ArtDatabanken, SLU. martin.tjernberg@ArtData.slu.se

Ekologiska krav

Tillgång på lämplig föda i form av vedlevande insekter och myror. Födosöker ofta lågt i träd, på stubbar m.m., gärna i rotrötad gran efter hästmyror.

Tillgång på lämpliga häckningsplatser, främst i form av grov asp, tall eller bok. I södra och mellersta Sverige råder ingen uttalad brist på lämpliga häckningsträd, däremot kan tillräckligt grova stammar saknas i stora delar av Norrland där skogsbruket är mera intensivt och tillväxten sämre. För att spillkråkan skall häcka måste stamdiametern i brösthöjd överstiga 30 cm för asp och 40 cm för tall. Medelåldern på utnyttjade tallar är i Småland 115 år, Uppland 170 år, Dalarna 187 år och i Gästrikland 239 år.

Spillkråkan är något av en nyckelart i boreala och nemoboreala skogsekosystem genom att den årligen producerar ett stort antal bohål lämpliga för större hålhäckande fåglar och däggdjur som ej själva förmår mejsla ut sitt bo.

Spridningsförmåga

Spillkråkan är en stannfågel som under sommarhalvåret i södra Sverige födosöker över arealer i storleksordningen 100–1 000 ha. Vintertid rör sig arten över större områden. I Norrlands inland är artens hemområden troligen betydligt större än i södra Sverige.

Hotbild

Det största hotet mot spillkråkan är skogsbruket och näringens allt större krav på skogsråvara. Minskad lövandel, ökad granandel och mera homogena bestånd i södra och mellersta Sverige missgynnar arten.

Minskad medelålder i bestånden i intensivt brukade trakter gör att tillgången på lämpliga boträd minskar.

Eftersom spillkråkan i stor utsträckning livnär sig på hästmyror missgynnas den med största säkerhet av stubbrytning och GROT-uttag.

Nationell bevarandestatus 2001

Spillkråkan häckar i samtliga svenska län, dock fåtaligt i Norrlands inland. Det svenska beståndet uppskattas till i storleksordningen 20 000–35 000 par. Detta motsvarar ungefär 10 % av det samlade europeiska beståndet på 200 000–265 000 par.

Beståndet i södra Sverige förefaller vara tämligen stabilt. Utvecklingen i Norrlands inland är mera osäker, främst beroende på de låga tätheterna och att inventeringsunderlaget är väl litet.

Natura 2000

Art- och naturtypsvisa vägledningar

BirdLife International listar spillkråkan som "Secure" i Europa, men menar att det är angeläget att Europa tar ett ansvar i artens bevarande.

Nationella bevarandemål (Ej fastställda av Naturvårdsverket)

Målsättningen är att det skall finnas ett häckande bestånd av spillkråka i hela landet nedanför fjällkedjan.

Sverige bör kunna hysa minst 40 000 par, varav huvuddelen i de södra och mellersta delarna av landet.

Bevarandeåtgärder

Regelverk

Spillkråkan är fredad (3 § i jaktlagen (1987:259)). Fredningen gäller också dess ägg och bon.

Enligt 1 a § Artskyddsförordningen är det förbjudet att avsiktligt störa fåglarna, särskilt under deras parnings-, uppfödning-, övervintrings- och flyttningsperioder. Det är även förbjudet att skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplatser.

Artskyddsförordningen (1998:179) förbjuder import, export och försäljning av levande och döda exemplar av spillkråka, samt förvaring av levande exemplar. (Vissa undantagsregler finns angivna i artskyddsförordningen).

Vid en avverkning, etablering av vindkraftverk eller annan form av exploatering kan tillstånd enligt 7 kap. 28 a § MB krävas.

Beroende på var i landet man befinner sig gäller antingen tillståndsplikt för eller förbud mot markavvattning (MB 11: 13–14 och förordningen om vattenverksamhet).

Spillkråkan är upptagen i Bilaga II (strängt skyddade djurarter) i Bernkonventionen (konvention om skydd av europeiska vilda djur och växter samt deras naturliga miljö).

Behov av ytterligare bevarandeåtgärder (Ej fastställt av Naturvårdsverket)

Spillkråkan tillhör en grupp av arter vars framtida beståndsutveckling i mycket stort utsträckning styrs av skogsbrukets utveckling i Sverige. Äldre ogallrade lövskogsmiljöer är av mycket stort värde för den biologiska mångfalden och måste därför ges ett betydligt starkare skydd än de har idag. Det är även av stor vikt för spillkråkan och den biologiska mångfalden att det alltid finns en viss andel biologiskt mogen tall- och granskog (dvs. gammelskog), jämnt fördelat över skogslandskapet (helst $\geq 15\%$ av skogsmarksarealen).

Planerade störningar av skogsekosystemen, exempelvis brand. Naturvårdsbränning, dvs. bränning av produktiv skogsmark med mängder av träd kvarlämnade (minst 50%, men gärna allt) gynnar bl.a. spillkråkan och flera andra hackspetsarter. Det är viktigt att de brända skogarna ej återplanteras med barr. Brandfälten ger på kort sikt en mycket rik insektstillgång och på längre sikt lövbrännor. Det är angeläget att naturvårdsbränningar planeras på landskapsnivå så att det alltid finns brandfält i olika stadier runtom i landskapet.

En fortsatt kraftig satsning på skydd av nyckelbiotoper är nödvändig. I samband med detta arbete måste det uppmärksammas att nyckelbiotoperna har en stor slagsida åt granskogar, medan triviallövskogar saknas nästan helt. Även "områden med höga naturvärden" i SVO:s och bolagens egna nyckelbiotopsinventeringar måste ges ett reellt skydd på ett helt annat sätt än vad som sker idag. På privatmark har skogsvårdsstyrelsens rådgivningsarbete en nyckelroll.

Natura 2000

Art- och naturtypsvisa vägledningar

Regler behövs för skogliga åtgärder i hela landskapsavsnitt. Naturvårdande insatser på enskild ägarbasis har ofta en positiv lokal påverkan, men för en långsiktig gynnsam bevarandestatus för arten krävs från centralt håll en landskapsplanering för skötsel och naturvårdsåtgärder i skogslandskapet.

Vid avverkning bör ingå som ett rutinmässigt moment att lämna enstaka gamla, grova tallar (gärna även små grupper) samt att låta dessa växa in i den nya skogsgenerationen som "evighetsträd" (åtminstone en tall/ha i genomsnitt, vid avverkning av ren tallskog helst 10 träd/ha).

I Natura 2000-objekt med förekomst av spillkråka bör bl.a. följande beaktas: det är viktigt att det inom området finns god tillgång på grov asp och tall av de dimensioner som nämns under rubriken "Ekologiska krav". Aspar och sälgar samt sjuka och döende träd bör alltid sparas. Sumpgranskog, vilken i allmänhet har en lång skoglig kontinuitet och består av olikåldriga träd, bör alltid lämnas intakt. Sumpskogar som tidigare har dikats bör restaureras.

Exempel på mått/parametrar för uppföljning

Framtagande av metoder och parametrar för uppföljningen av Natura 2000-områden är under arbete i ett separat projekt och saknas därför än så länge i denna vägledning. Det kommer att läggas in i ett senare skede. För vidare information – ta kontakt med miljöövervakningen på respektive Länsstyrelse.

Litteratur

- Hansen, F. 1989. Sortspättens *Dryocopus martius* udmejsling og genbrug af redehuller på Bornholm. *Dansk Orn. Foren. Tidsskr.* 83: 125–129.
- Johansen, B.T. 1989. Sortspättens *Dryocopus martius* bestandsstørrelse, territoriestørrelse og yngleresulteter i Tisvilde Hegn, Nordsjælland, 1977–1986. *Dansk Orn. Foren. Tidsskr.* 83: 113–118.
- Johansen, B.T. 1989. Sortspättens *Dryocopus martius* redetraer og redehuller i Tisvilde Hegn, Nordsjælland, 1977–1986. *Dansk Orn. Foren. Tidsskr.* 83: 119–124.
- Johnsson, K. 1993. *The Black Woodpecker Dryocopus martius as a keystone species in forest.* - Rapport 24. *Inst. f. viltekologi, Sveriges lantbruksuniversitet. Avhandling, 144 sid.*
- Järvinen, O., Kuusela, K. och Väisänen, R.A. 1977. Metsien rakenteen muutoksen vaikutus pesimälinnustoomme viimeisten 30 vuoden aikana (Summary: Effects of modern forestry on the numbers of breeding birds in Finland in 1945–1975). *Silva Fennica vol.11, N:o 4:* 284–294.
- Järvinen, O. och Väisänen, R.A. 1978. Recent changes in forest bird populations in northern Finland. *Ann. Zool. Fennici* 15: 279–289.
- Mikusinski, G. 1997. *Woodpeckers in Time and Space. Doktorsavhandling. SLU, Uppsala.*
- Nilsson, S.G., Johnsson, K. och Tjernberg, M. 1991. Is avoidance by black woodpeckers of old nest holes due to predators? *Anim. Behav.* 41: 439–441.
- Nilsson, S.G., Olsson, O., Svensson, S. & Wiktander, U. 1992. Population trends and fluctuations in Swedish Woodpeckers. *Ornis Svecica* 2: 13–21.
- Råd, O. 1975. Nye hekkehabitater for Svartspett, *Dryocopus martius* (L.), i Norge. *Fauna* 28: 192–197.
- Tjernberg, M., Johnsson, K. och Nilsson, S.G. 1993. Density variation and breeding success of the Black Woodpecker *Dryocopus martius* in relation to forest fragmentation. *Ornis Fennica* 70: 155–162.
- Wahlström, K. 1982. Spillkråkans populationstäthet och val av boträd i en sydsvensk skog. *Milvus* 12: 88–97.
- Östlund, S. 1987. Hålträd – vad är det för särskilt med dem? Spillkråkans boträd. *Fåglar i Dalarna* 20: 115–123.

A239 Vitryggig hackspett (*Dendrocopus leucotos*)

Uppdaterad senast: 2003-04-08

Ansvarig för vägledningen: Krister Mild, Naturvårdsverket. krister.mild@naturvardsverket.se
Faktaunderlag från bl.a.: Mikael Svensson, MS Naturfakta, Martin Tjernberg, ArtDatabanken, SLU. martin.tjernberg@ArtData.slu.se

Ekologiska krav

Tillgång på lämpliga födosöks- och häckningsmiljöer i form av stora områden med rik förekomst av högstubbar och döda, eller döende, lövträd. Undersökningar i besatta revir i Norge och Sverige tyder på att 20–25 % av virkesförrådet bör utgöras av död ved.

Arten är framför allt knuten till områden med rik förekomst av triviala lövträd såsom asp, björk, klibbal, gråal och sälg. Artens förkärlek för relativt kortlivade lövträd gör att man antingen måste ha stora olikåldriga bestånd eller flera närliggande bestånd av olika ålder för att på sikt kunna garantera vitryggens förekomst i ett område. De bästa förekomsterna av vitryggig hackspett finns i lövträdsrika skogstyper – i genomsnitt 75–93% lövträd i svenska, norska och finska undersökningar. Lövinslag på endast 10–15% förekommer, men då är lövets kvalitet hög, d.v.s. rikt på död ved och vedinsekter. Observera att arten i Norden inte förekommer i rena ädellövskogar.

Under 1800-talet och en bra bit in på 1900-talet var omfattande brandfält och lövbrännor tillsammans med lövstrandskogar, lövsumpskogar och lövriska blandskogar mycket viktiga habitat för vitryggiga hackspetten. Idag återfinns lämpliga habitat i form av restbiotoper som brantskogar, sumpskogar, lövstrandskogar, men dessutom igenväxande ängs- och hagmarker.

Tillgång på lämplig föda i form av rika bestånd av vedlevande insekter, främst skalbaggar och vissa fjärilar.

Revirens storlek varierar mycket beroende på tillgången på lämpliga födosöksmiljöer; ett minimum verkar ligga kring 50 ha, medan par i sämre miljöer kan utnyttja områden som är åtskilliga hundra ha stora. Vinterreviren är i snitt 450 ha och vissa hanar rör sig över hela 650 hektar stort område (norsk undersökning).

Spridningsförmåga

Arten är huvudsakligen en stannfågel. Strövtåg eller begränsade flyttningsrörelser förekommer dock under hösten och flyttningsrörelse på minst 60 mil har konstaterats. Vissa år med långa tidsintervall sker ett visst inflöde av fåglar från öster (Ryssland och/eller Estland/Lettland).

Hotbild

Det stora, och allt annat överskuggande, hotet mot vitryggig hackspett i Sverige är det moderna skogsbrukets kontinuerliga och fortsatt pågående utarmningen av skogslandskapets biologiska mångfald. Allt intensivare skogsbruk med allt mindre arealer obrukad skog gör att livsrummet för arten krympt oerhört kraftigt under den senare delen av 1900-talet. Mer specifikt handlar det om överföringen av naturlig, varierad skog till ensartade monokulturer av gran och tall,

Natura 2000

Art- och naturtypsvisa vägledningar

överföring av lövdominerade bestånd till rena barrbestånd samt skogsbrukets tidigare vana att ”städa bort” merparten av döda och döende träd i skogen.

De onaturligt stora stammarna av älg och rådjur medför att lövföryngringen i ett stort antal landskap/län är så gott som försumbar. Detta gäller bl.a. Värmland, Dalsland och Uppland, där f.n. huvuddelen av landets vitryggar finns.

Flisning och vedhugning kan på ett mycket negativt sätt påverka förekomsten av lämpliga födosöksmiljöer.

Fragmentering av lämpliga häckningsmiljöer, såväl på beståndsnivå som på landskapsnivå, bidrar till att splittra beståndet. Denna fragmentering leder till att effekterna av olika negativa processer på beståndsnivå (slumpvis utdöende, ojämn könskvot, svårigheter att finna partner, hybridisering med större hackspett, inavel m.m.) förstärks.

Störningar på häckningsplatserna kan ha mycket stor effekt när populationsstorleken är så liten som den är i nuläget.

Nationell bevarandestatus 2001

Vitryggig hackspett häckar numera endast i de närliggande delarna av Västra Götalands och Värmlands län (O och S län), där det år 2001 genomfördes fyra kända häckningar vilka producerade 8 ungar. Ytterligare fyra ensamma hanar samt två ensamma honor påträffades i dessa län. Därutöver hittades 2-3 ex. i Dalälven (U och C län) samt en ensam hane i Småland (H län). Beståndet av vitryggig hackspett har minskat kraftigt under de senaste 30 åren och trots stora insatser fortsätter kräftgången. Utan omgående och storskaliga åtgärder kommer arten med största sannolikhet att vara försvunnen som svensk häckfågel inom fem till tio år.

Vitryggig hackspett anges som en relativt vanlig häckfågel i östra Europa, med en uppskattad beståndstorlek på 23 000–50 000 par utanför Ryssland och ytterligare något eller några tiotusental par i Ryssland. Siffrorna från Ryssland och flera andra länder är dock mycket osäkra och förmodligen överskattningar. I Norge finns ett tämligen starkt men minskande bestånd (1 700 par) på Vest- och Sørlandet, där arten häckar i skog längs fjäll- och fjordsluttningar. Det finska beståndet uppgår till cirka 30 häckande par och den totala populationen från Polen (Bialowieza) i söder till Estland i norr bedöms uppgå till mer än 2 000 par, varav omkring 1 000 par enbart i Lettland.

Vitryggig hackspett kan uppträda invasionsartat, något som senast inträffade i Sverige under hösten och vintern 1994. Sådana rörelser från öster kan bidra till att förstärka det extremt svaga svenska beståndet, och kanske t.o.m. leda till etablering i nya områden. Det har framförts teorier om att arten är något av en nomad, anpassad till att utnyttja döende lövuppslag efter skogsbränder, vilket i så fall skulle kunna förklara varför vitryggig hackspett är mera rörlig än andra lövträdsberoende hackspettsarter.

Vitryggig hackspett är rödlistad i kategorin Akut hotad (CR) i Sverige.

BirdLife International listar vitryggig hackspett som ”Secure” i Europa, vilket innebär att den anses ha en tillfredsställande bevarandestatus sett över Europa i sin helhet. Denna positiva bedömning grundar sig dock huvudsakligen på ett flertal gamla, mycket osäkra och troligen grovt felaktiga beståndsuppskattningar från länder som Rumänien, Kroatien och Slovakien. Med stor säkerhet är situationen för den vitryggiga hackspetten i Europa betydligt allvarligare än vad BirdLife International anger. I samtliga länder med säkra uppgifter på populations- eller utbredningstrend sker minskningar och framtidsutsikterna i de östeuropeiska länderna är minst sagt dystra.

Natura 2000

Art- och naturtypsvisa vägledningar

Nationella bevarandemål (Ej fastställda av naturvårdsverket).

Naturvårdsverket håller på att ta fram ett åtgärdsprogram för arten där nationella bevarandemål kommer att antas).

Målsättningen bör vara att det skall finnas förutsättningar för ett häckande bestånd av vitryggig hackspett i den boreonemorala zonen i östra och norra Götaland, Svealand samt södra och mellersta Norrland.

För att uppnå gynnsamt bevarandestatus krävs ett bestånd om drygt 500 häckande par vilket även bör vara det nationella bevarandemålet. Huvuddelen av beståndet bör få möjlighet att etablera sig i de mera produktiva södra och mellersta delarna av landet, men även i Norrland, bl.a. längs kusten upp till Norrbotten.

Den vitryggiga hackspettens krav på stora områden med rik tillgång på död ved och därmed vedlevande insekter. Åtgärder som möjliggör för vitryggiga hackspetten att leva kvar som svensk häckfågel garanterar också förekomst av och fortlevnad för en mycket stor del av den lägre fauna och flora som är knuten till lövdominerade naturskogsmiljöer. Ett stort antal av dessa evertebrater utgörs av rödlistade arter. Stora faunavårdande samordningsvinster finns med andra ord vid restaurering och skydd av skogsområden lämpade för den vitryggiga hackspetten.

Bevarandeåtgärder

Regelverk

Vitryggig hackspett är fredad (3 § i jaktlagen (1987:259)). Fredningen gäller också dess ägg och bon.

Enligt 1 a § Artskyddsförordningen är det förbjudet att avsiktligt störa fåglarna, särskilt under deras parnings-, uppfödning-, övervintrings- och flyttningsperioder. Det är även förbjudet att skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplatsar.

Artskyddsförordningen (1998:179) förbjuder import, export och försäljning av levande och döda exemplar av vitryggig hackspett, samt förvaring av levande exemplar. (Vissa undantagsregler finns angivna i artskyddsförordningen).

Vitryggig hackspett tillhör Statens vilt (33 § jaktförordningen (1987:905)). Exemplar som omhändertas eller påträffas döda eller dödas tillfaller Staten.

Vid avverkning, etablering av vindkraftsanläggning eller annan form av exploatering kan tillstånd enligt 7 kap. 28 a § MB krävas.

Beroende på var i landet man befinner sig gäller antingen tillståndsplikt för eller förbud mot markavvattning (MB 11: 13–14 och förordningen om vattenverksamhet).

Vitryggig hackspett är upptagen i Bilaga II (strängt skyddade djurarter) i Bernkonventionen (konvention om skydd av europeiska vilda djur och växter samt deras naturliga miljö).

Andra typer av befintliga bevarandeåtgärder

Stora-Enso har avsatt 100 skogsbestånd om vardera på cirka 100 ha, för att genom skötsel eller fri utveckling utvecklas till optimala habitat för vitryggig hackspett.

Försök med naturvårdsbränning av skog har skett i Värmland/Dalsland samt i Uppland med gott resultat.

Natura 2000

Art- och naturtypsvisa vägledningar

Frivilliga överenskommelser med markägare om skydd av skogsområden med lämpliga förutsättningar för arten.

Övervakning av delpopulationer (sker ideellt).

Inplantering av vitryggig hackspett från Lettland och Norge har genomförts under en följd av år. Först under senare år har utsläppen börjat fungera bra. Avel och uppfödning pågår på Nordens Ark. För närvarande anses uppfödning i stor skala, samtidigt som omfattande områdesskydd och biotoprestaureringar sker, vara den enda möjligheten att bevara arten i Sverige.

Behov av ytterligare bevarandeåtgärder (*Ej fastställt av Naturvårdsverket*)

Vitryggig hackspett tillhör en grupp av arter som är mycket sällsynta och vars framtida beståndsutveckling i mycket stort utsträckning styrs av skogsbrukets utveckling i södra och mellersta Sverige. Äldre ogallrade lövskogsmiljöer i södra och mellersta Sverige är av mycket stort värde för den biologiska mångfalden och måste därför ges ett betydligt starkare skydd än de har idag. Detta inkluderar alla typer av strandskog och sumpskog, lövbrännor och områden med lövuppslag på gamla kulturmarker samt alla typer av skogliga impediment i raviner, på myrholmar etc. Endast några få av tidigare och nuvarande revir av vitryggig hackspett är belägna i naturreservat eller i ett fall inom nationalpark. Endast längs Dalälven kan skyddssituationen anses vara bra. I Västsverige är fortfarande många kärnområden för arten helt utan skydd!

Markavvattning kan vara ett hot mot arten och tillstånd till detta bör därför inte medges.

En fortsatt kraftig satsning på skydd av nyckelbiotoper är nödvändig. I samband med detta arbete måste det uppmärksammas att nyckelbiotoperna har en stor slagsida åt granskogar, medan trivallövskogar saknas nästan helt. Även ”områden med höga naturvärden” i SVO:s och bolagens egna nyckelbiotopsinventeringar måste ges ett reellt skydd på ett helt annat sätt än vad som sker idag. På privatmark har skogsvårdsstyrelsens rådgivningsarbete en nyckelroll.

Naturvårdande insatser på enskild ägarbasis har ofta en positiv lokal påverkan, men för en långsiktig gynnsam bevarandestatus för arten krävs från centralt håll en landskapsplanering för skötsel och naturvårdsåtgärder i skogslandskapet.

I områden med häckande eller stationära ensamvitryggiga hackspettar måste skogsvårdsstyrelsens rådgivningsarbete fokuseras på att bevara och utveckla befintliga lövvärden. Det gäller att förhindra gallring och avverkning av lövträd – inklusive vedhugning, även av enstaka träd. Samråd och överenskommelser med skogsbolag om dessa frågor är också av mycket stor vikt. I den mån rådgivning ej har önskad effekt måste skogsvårdsstyrelserna skydda aktiva häckningslokaler som biotopskyddsområden. På samma sätt måste länsstyrelserna vara beredd att områdesskydda artens häckningsmiljöer, inte minst när dessa ligger i ”särskilt prioriterade” lövrika trakter.

I skyddade områden (naturreservat, nationalpark etc.) måste biotoperna skötas på ett sådant sätt att lövträdsandelen bibehålls och att lövträden ej växer in i eller trängs ut av granskog.

Längre tillbaka i tiden var, inte minst i den boreala regionen, lövsuccessioner uppkomna efter brand en utbredd miljö av stor betydelse för den vitryggiga hackspetten. Den mest effektiva metoden för att få riktigt bra födosöksområden för hackspettar på kort sikt består därför sannolikt av att man bränner produktiv skogsmark där mängder av träd lämnas kvar (minst 50%, men gärna allt). I följande län bör i storleksordningen 1 km² produktiv skog med minst 50 % kvarstående träd brännas årligen; H, O, S, C, U, T, W, X, Y, Z, AC och BD. De brända skogarna bör ej skogsplanteras utan fri återväxt bör råda. I samband med skogsbränningen och

på grund av viltbetet kommer det sannolikt, åtminstone inom vissa landskapsavsnitt, att behövas hägnas in stora arealer om man vill att det inom rimlig tid skall komma upp nytt löv på brandfälten.

Lokalt i Mellansverige bör älg- och rådjursstammarna reduceras till mer rimliga nivåer för att underlätta lövföryngringen. I detta sammanhang bör även livskraftiga varg- och lodjursstammar få etablera sig i området så att en mer naturlig balans uppnås mellan klövvilt och rovdjur.

Det kan vara nödvändigt med aktiva åtgärder för att skapa död lövved i anslutning till befintliga revir, t.ex. genom ringbarkning eller högkapning.

Uppbyggandet av en avelsstation med ett förhållandevis stort antal häckande par bör ske med hjälp av fåglar som hämtas från Baltikum och/eller Norge. När produktionen av ungar kommer igång skall dessa släppas i landskapsavsnitt med god förekomst av lämpliga biotoper.

Fortsatt utplantering av fåglar från Baltikum och/eller Norge bör övervägas.

Det är viktigt att ett samarbete sker på regional nivå med norska naturvårdsmyndigheter så att lämpliga biotoper bibehålls eller restaureras på den norska sidan i direkt anslutning till svenska kärnområden i västra Värmland och Dalsland. En restaurering av lämpliga biotoper i sydöstra Norge ökar möjligheterna för den västsvenska populationens överlevnad.

Bidrag till den ideella övervakning/inventering som sker idag.

Exempel på mått/parametrar för uppföljning

Framtagande av metoder och parametrar för uppföljningen av Natura 2000-områden är under arbete i ett separat projekt och saknas därför än så länge i denna vägledning. Det kommer att läggas in i ett senare skede. För vidare information – ta kontakt med miljöövervakningen på respektive Länsstyrelse.

Litteratur

- Angelstam, P. 1990. *Factors determining the composition and persistence of local woodpecker assemblages in taiga forest in Sweden – a case for landscape ecological studies. I: Carlson, A. och Aulén, G. (eds.). Conservation and management of woodpecker populations. Swedish Univ. Agric. Sci. (Dep. Wildl. Ecol.) Rep. 17, sid. 147–164. Uppsala.*
- Aulén, G. 1988. *Ecology and Distribution History of the White-backed Woodpecker Dendrocopos leucotos in Sweden. - Report 14. Swedish University of Agricultural Sciences, Department of Wildlife Ecology.*
- Aulén, G. och Carlson, A. 1990. *Demography of a Declining White-backed Woodpecker population. I: Carlson, A. och Aulén, G. (eds.). 1990. Conservation and management of woodpecker populations. Swedish Univ. Agric. Sci. (Dep. Wildl. Ecol.) Rep. 17, 164 pp. Uppsala.*
- Bringeland, R. och Fjare, T. 1981. *Trekk fra hekkebiologien hos hvitryggspett (Dendrocopos leucotos) i Norge. Fauna Norv. Ser. Cinclus 4: 40–46.*
- Carlson, A. och Aulén, G. 1992. *Territorial dynamics in an isolated White-backed Woodpecker Population. Conservation Biology 6: 450–455.*
- Carlson, A. och Stenberg, I. 1995. *Vitryggig hackspett (Dendrocopos leucotos). Biotopval och sårbarhetsanalys. Institutionen för viltekologi. Rapport 27 (33 sid.). Uppsala.*
- Gjerde, I., Rolstad, J. och Rinden, H. 1992. *Hvitryggspeten på Østlandet: Hekkehabitat og bestandsutvikling sett i forhold till driftsendringer i landbruket. Rapport fra Norsk Institutt for Skogsforskning, Dept. of Forestry, Agricultural Univ. of Norway.*
- Håland, A. och Ugelvik, M. 1987. *Utbredelse og bestandssituasjon hos hvitryggspett på Ostlandet og i Trondelag. Vår Fuglefauna 10: 4.*
- Håland, A. och Ugelvik, M. 1990. *The status and management of the white-backed woodpecker Dendrocopos leucotos in Norway. I: Carlson, A. och Aulén, G. (eds.). Conservation and*

- management of woodpecker populations. Swedish Univ. Agric. Sci. (Dep. Wildl. Ecol.) Rep. 17, sid. 29–35. Uppsala.*
- Martikainen, P., Kaila, L. & Haila, Y. 1997. *Threatened Beetles in White-backed Woodpecker Habitats. Helsinki. Finland.*
- Pettersson, B. 1993. *STORA ger vitryggen större chans. Magasinet OM 1(4): 10–13.*
- Ruge, K. och Weber, W. 1974. *Biotopwahl und Nahrungserwerb beim Weissrückenspecht (Dendrocopos leucotos) in den Alpen. Die Vogelwelt 95: 138–147.*
- Scherzinger, W. 1990. *Is competition by the great-spotted woodpecker the cause for white-backed woodpeckers rarity in Bavarian Forest National Park. I: Carlson, A. och Aulén, G. (eds.). Conservation and management of woodpecker populations. Swedish Univ. Agric. Sci. (Dep. Wildl. Ecol.) Rep. 17, sid. 81–91. Uppsala.*
- Stenberg, I. 2001. *Populationen av Hvitryggspett i Norge år 2000. Manuscript till Direktoratet for Naturforvaltning.*
- Stenberg, I. 1998. *Habitat selection, reproduction and survival in the White-backed Woodpecker Dendrocopos leucotos. Dr. scient. avhandling. Trondheim.*
- Stighäll, K. *Projekt Vitryggig hackspett 1997. Fågelåret 1997. Sveriges Ornitologiska förening.*
- Stighäll, K. 2001. *Åtgärdsprogram för för bevarandet av Vitryggig hackspett i Sverige. Naturvårdsverket. (manuskript).*
- Virkkala, R., Alanko, T., Laine, T. och Tiainen, J. 1993. *Population contraction of the white-backed woodpecker Dendrocopos leucotos in Finland as a consequence of habitat alteration. Biol. Conserv. 66: 47–55.*
- Wesolowski, T. 1995. *Value of Bialowieza forest for the conservation of white-backed woodpecker Dendrocopos leucotos in Poland. Biol. Conserv. 71: 69–75.*
- Wesolowski, T. och Tomialojc, L. 1986. *The breeding ecology of woodpeckers in a temperate primeval forest - preliminary data. Acta Ornitologica 22(1): 1–21.*

Webbadresser

<http://www.umea.slu.se/MiljoData/webrod/SOKNING.cfm>

A241 Tretåig hackspett (*Picoides tridactylus*)

Uppdaterad senast: 2003-04-08

Ansvarig för vägledningen: Krister Mild, Naturvårdsverket. krister.mild@naturvardsverket.se
Faktaunderlag från bl.a.: Mikael Svensson, MS Naturfakta, Martin Tjernberg, ArtDatabanken, SLU. martin.tjernberg@ArtData.slu.se

Ekologiska krav

Tillgång på lämpliga häckningsmiljöer i form av skog med ett stort inslag av döda eller döende träd. I Sverige hittar man den idag främst i de av skogsbruket relativt sett mindre påverkade barrskogsområdena i Norrland, huvudsakligen i olikåldrig naturgranskog med kontinuerlig förekomst av barkborreangripna träd och högstubbar och ofta i sumpskogar. Arten kan även förekomma i flera andra skogstyper så länge kraven på rik födotillgång i form av vedlevande insekter är tillgodosedda. Häckningar har t.ex. konstaterats på brandfält, i lövbrännor och i äldre alstrandskog.

Arten är specialist på barkborrar (både larver och vuxna individer). Eftersom barkborrarna ofta har efemära massuppträdanden är tretåig hackspett mer rörlig än många andra hackspettar. Den är till viss del anpassad till att utnyttja massförekomster av barkborrar i samband med bränder, stormfällan och liknande skador på skog. Vintertid torde den dubbelögade bastborren (*Polygraphus poligraphus*) vara en mycket viktig födoresurs.

Jämförelser av tillgången på stående död ved med kvarsittande bark i svenska och schweiziska revir visar att mängden substrat måste överstiga 10–15 m³/ha eller utgöra cirka 5% av den stående biomassan inom en areal av cirka 100 ha.

Spridningsförmåga

Huvudsakligen en stannfågel som dock kan röra sig lite längre sträckor vintertid. Häckningsreviret är i storleksordningen 25–100 ha.

Hotbild

Det stora, och allt annat överskuggande hotet mot tretåig hackspett i Sverige är den kontinuerliga och fortsatt pågående utarmningen av skogslandskapet. Allt intensivare skogsbruk med allt mindre arealer obrukad skog gör att livsrummet för arten krympt oerhört kraftigt under den senare delen av 1900-talet. Den mest kritiska förändringen är den mycket kraftiga minskningen av arealen av skogsbruk opåverkad skog och därmed av den samlade förekomsten av död ved i skogen. I detta sammanhang måste nämnas den omfattande dikningen av sumpskogar som skett under de senaste 50 åren.

Fragmentering av lämpliga häckningsmiljöer, såväl på beståndsnivå som på landskapsnivå, bidrar till att splittra beståndet. Denna fragmentering leder till att effekterna av olika negativa processer på beståndsnivå (slumpvis utdöende, ojämn könskvot, inavel m.m.) förstärks.

Nationell bevarandestatus 2001

Tretåig hackspett häckar regelbundet i mellersta och norra Sverige, men är numera ovanlig söder om den biologiska norrlandsgränsen. Häckande bestånd finns i O, E, D, AB, C, U, T, S,

Natura 2000

Art- och naturtypsvisa vägledningar

W, X, Y, Z, AC och BD län. Tillfälliga häckningar har konstaterats på Sydsvenska höglandet ner till Hallandsåsen i Skåne.

Det svenska beståndet beräknades vid mitten av 1990-talet till mellan 5 500 och 7 500 par, vilket utgör cirka 10 % av det samlade europeiska beståndet på knappt 60 000 par. Arten förekommer främst i den boreala zonen i norra Europa, men reliktbestånd finns i Alperna, Karpaterna och andra bergsområden i Centraleuropa.

Det svenska beståndet har minskat kraftigt under hela 1900-talet och i ökande takt efter 1950. Minskningen i de kustnära, av skogsbruk hårdast påverkade delarna av Norrland uppgår förmodligen till minst 80 %. Som en följd av detta har tyngdpunkten i artens förekomst gradvis förskjutits allt längre in mot de klimatiskt mer utsatta och totalt sett mindre produktiva fjällnära skogsområdena.

Tretåig hackspett är rödlistad i kategorin Sårbar (VU) i Sverige.

BirdLife International listar tretåig hackspett som ”Declining” i Europa och menar att det är angeläget att Europa tar ett ansvar i artens bevarande. Arten är placerad i SPEC kategori 3, vilket innebär att dess utbredning inte är koncentrerad till Europa, men att arten inom regionen har en otillfredsställande bevarandestatus.

Nationella bevarandemål (Ej fastställda av Naturvårdsverket)

Målsättningen är att det skall finnas ett häckande bestånd av tretåig hackspett i hela den boreala zonen och i de norra delarna av den boreonemorala zonen söderut till Dalsland, norra Västergötland och norra Östergötland. Arten måste erbjudas möjligheter att återetablera starka bestånd i hela Norrland, även i de av skogsbruk hårdast påverkade regionerna närmast Bottniska viken.

Sverige bör kunna hysa minst 25 000 par, varav huvuddelen i Norrlands skogsland nedanför den fjällnära regionen.

Bevarandeåtgärder

Regelverk

Tretåig hackspett är fredad (3 § i jaktlagen (1987:259)). Fredningen gäller också dess ägg och bon.

Enligt 1 a § Artskyddsförordningen är det förbjudet att avsiktligt störa fåglarna, särskilt under deras parnings-, uppfödning-, övervintrings- och flyttningsperioder. Det är även förbjudet att skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplatsar.

Artskyddsförordningen (1998:179) förbjuder import, export och försäljning av levande och döda exemplar av tretåig hackspett, samt förvaring av levande exemplar. (Vissa undantagsregler finns angivna i artskyddsförordningen).

Vid en avverkning, etablering av vindkraftverk eller annan form av exploatering kan tillstånd enligt 7 kap. 28 a § MB krävas.

Beroende på var i landet man befinner sig gäller antingen tillståndsplikt för eller förbud mot markavvattning (MB 11: 13–14 och förordningen om vattenverksamhet).

Tretåig hackspett är upptagen i Bilaga II (strängt skyddade djurarter) i Bernkonventionen (konvention om skydd av europeiska vilda djur och växter samt deras naturliga miljö).

Natura 2000

Art- och naturtypsvisa vägledningar

Behov av ytterligare bevarandeåtgärder (*Ej fastställt av Naturvårdsverket*)

Tretåig hackspett tillhör en grupp av arter vars framtida beståndsutveckling i mycket stort utsträckning styrs av skogsbrukets utveckling i Sverige norr om Dalälven. Äldre naturskogsområden är av mycket stort värde för den biologiska mångfalden och måste därför ges ett betydligt starkare skydd än de har idag. Detta inkluderar alla kvarvarande naturskogsbestånd, strandskog och sumpskog, lövbrännor, igenväxande gamla kulturmarker samt alla typer av skogliga impediment i raviner, på myrholmar etc.

En fortsatt kraftig satsning på skydd av nyckelbiotoper är nödvändig. I samband med detta arbete måste det uppmärksammas att nyckelbiotoperna har en stor slagsida åt granskogar, medan trivallövskogar saknas nästan helt. Även ”områden med höga naturvärden” i SVO:s och bolagens egna nyckelbiotopsinventeringar måste ges ett reellt skydd på ett helt annat sätt än vad som sker idag. På privatmark har skogsvårdsstyrelsens rådgivningsarbete en nyckelroll.

Naturvårdande insatser på enskild ägarbasis kan visserligen ha en positiv lokal påverkan, men för en långsiktig gynnsam bevarandestatus för arten krävs från centralt håll en landskapsplanering för skötsel och naturvårdsåtgärder i skogslandskapet.

Nya häckningsmiljöer i form av brandfält, lövbrännor, sumpskogar och barrskogsområden rika på död ved måste förmodligen tillskapas i de av skogsbruket hårdast påverkade regionerna.

Naturvårdsbränning, dvs. bränning av produktiv skogsmark med mängder av träd kvarlämnade (minst 50%, men gärna allt) gynnar bl.a. tretåiga hackspetten och flera andra hackspettarter. Det är viktigt att de brända skogarna ej återplanteras med barr. Brandfälten ger på kort sikt en mycket rik insektstillgång och på längre sikt lövbrännor. Det är angeläget att naturvårdsbränningar planeras på landskapsnivå så att det alltid finns brandfält i olika stadier runtom i landskapet.

Exempel på mått/parametrar för uppföljning

Framtagande av metoder och parametrar för uppföljningen av Natura 2000-områden är under arbete i ett separat projekt och saknas därför än så länge i denna vägledning. Det kommer att läggas in i ett senare skede. För vidare information – ta kontakt med miljöövervakningen på respektive Länsstyrelse.

Litteratur

- Amcoff, M. & Eriksson, P. 1996. *Förekomst av tretåig hackspett *Picoides tridactylus* på bestånds- och landskapsnivå. Ornis Svecica 6: 107-119.*
- Arpi, G. 1959. *Sveriges skogar under 100 år. Del 2. Kungliga Domänstyrelsen.*
- Boström, U. 1988. *Fågelfaunan i olika åldersstadier av naturskog och kulturskog i norra Sverige. Vår Fågelvärld 47: 68-76.*
- Douhan, B. 1989. *Vad händer under ett dygn vid den tretåiga hackspettens bo? Fåglar i Uppland 16: 115-125.*
- Hogstad, O. 1969. *Observasjoner ved et tretåspettreir. Sterna 8: 387-389.*
- Järvinen, O., Kuusela, I. och Väisänen, R.A. 1977. *Effects of modern forestry on the numbers of breeding birds in Finland. Silva Fennica II: 284-294.*
- Oldhammer, B. 1986. *Tretåiga hackspetten och sumpskogen. Fåglar i Dalarna 19: 95-99.*
- Olsson, C. 1994. *Inventering av tretåig hackspett i Umtrakten. Fåglar i Västerbotten 19: 2-7.*

Webbadresser

www.artdata.slu.se

A246 Trädlärka (*Lullula arborea*)

Uppdaterad senast: 2003-04-08

Ansvarig för vägledningen: Krister Mild, Naturvårdsverket. krister.mild@naturvardsverket.se
Faktaunderlag från bl.a.: Mikael Svensson, MS Naturfakta, Martin Tjernberg, ArtDatabanken, SLU. martin.tjernberg@ArtData.slu.se

Ekologiska krav

Tillgång på lämpliga häckningsplatser i form av öppna, torra marker i direkt anslutning till luckig skog eller glesa planteringar. Vanliga häckningsmiljöer är gles, luckig tallskog, gamla grustag, unga hyggen (fram till ca fem år efter plantering), sandiga industriområden och småskaligt jordbrukslandskap i skogs- och mellanbygden. Trädlärkan återkommer mycket tidigt på våren vilket gör den extra beroende av soliga miljöer. Brandfält är därför ofta gynnsamma häckningsmiljöer för arten. Arten återfinns ofta i samma typ av miljöer som nattskärnan.

Spridningsförmåga

Under häckningen rör sig paret normalt inom ett område i storleksordningen 50–100 ha.

Övervintrar i västra och sydvästra Europa.

Hotbild

Det stora hotet mot trädlärkan är minskad tillgång på lämpliga häckningsplatser. Flera olika faktorer har lett till en kontinuerlig minskning av mängden lämpliga biotoper under perioden efter 1950-talet. Den storskaliga nedläggningen av jordbruket i södra Sveriges skogs- och mellanbygder har lett till ett betydligt slutnare landskap. Allt tätare skog, i kombination med en storskalig övergång från tall till gran i södra Sverige har minskat mängden lämpliga häckningsplatser i skogsmiljö, samtidigt som skogsbetet, som förr var vanligt i skogs- och mellanbygden, numera i stort sett är helt förvunnet.

Nationell bevarandestatus 2001

Trädlärkan häckar i södra och mellersta Sverige, i huvudsak söder om den biologiska norrlandsgränsen. Bestånd finns främst i områden med karg, talldominerad skog i M, K, I, H, G, F, N, O, E, D, AB, C, U, T och S län. Mer tillfälligt har häckningar konstaterats i W, X och AC län.

Efter att en distinkt bottennivå uppnåddes i mitten av 1980-talet (förmodligen endast några tusen häckande par) har arten under de senaste 15 åren av okänd anledning ökat och i dagsläget torde det svenska beståndets uppgå till i storleksordningen 10 000 par. Sverige ligger på den nordliga gränsen för artens utbredning i Europa och det samlade beståndet utgör endast en bråkdel av de 1 – 2 miljoner par som beräknas häcka i Europa.

BirdLife International listar trädlärkan som ”Vulnerable” i Europa och menar att det är angeläget att Europa tar ett ansvar i artens bevarande. Arten är placerad i SPEC kategori 2, vilket innebär att dess utbredning är koncentrerad till Europa, och att den har en otillfredsställande bevarandestatus inom regionen.

Natura 2000

Art- och naturtypsvisa vägledningar

Nationella bevarandemål (Ej fastställda av Naturvårdsverket)

Målsättningen är att det skall finnas ett häckande bestånd av trädlärka i hela området söder om den biologiska norrlandsgränsen.

Sverige bör på sikt kunna hysa minst 30 000 par, varav huvuddelen i områden med gles, talldominerad skog.

Bevarandeåtgärder

Regelverk

Trädlärkan är fredad (3 § i jaktlagen (1987:259)). Fredningen gäller också dess ägg och bon.

Enligt 1 a § Artskyddsförordningen är det förbjudet att avsiktligt störa fåglarna, särskilt under deras parnings-, uppfödning-, övervintrings- och flyttperioder. Det är även förbjudet att skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplatsar.

Artskyddsförordningen (1998:179) förbjuder import, export och försäljning av levande och döda exemplar av trädlärka, samt förvaring av levande exemplar. (Vissa undantagsregler finns angivna i artskyddsförordningen).

Vid en avverkning, etablering av vindkraftverk eller annan form av exploatering kan tillstånd enligt 7 kap. 28 a § MB krävas.

Trädlärkan är upptagen i Bilaga III (skyddade djurarter) i Bernkonventionen (konvention om skydd av europeiska vilda djur och växter samt deras naturliga miljö).

Behov av ytterligare bevarandeåtgärder (Ej fastställt av Naturvårdsverket)

Många av de stora kraftledningsgator som genomkorsar Sverige skulle kunna hysa häckande trädlärka om de sköttes med något annat mål än som lövfoder till klövviltet. Här finns utmärkta möjligheter att genom en kombination av extensivt bete och målinriktad röjning återskapa en stor del av de ljunghedsmarker som försvunnit från Sverige det senaste seklet, till gagn för såväl trädlärka som törnskata och nattskärre.

För att upprätthålla arealen tallskog, inte minst i södra hälften av Sverige, måste skogsvårdsstyrelsens rådgivningsarbete motverka trädslagsbyte från tall till gran.

De mycket strikta återställningskraven på sand- och grustäkter bör lättas upp så att de stora faunavärden som ofta är anknutna till sådana miljöer kan bevaras. Det är önskvärt att bevara exempelvis sandblottor, sandbrinkar och grundvatten i dagen, samt att undvika schablonmässig återplantering av tall. En viss skötsel måste också till för att på sikt bibehålla en relativt öppen miljö. Av fåglar som gynnas av dessa åtgärder kan nämnas främst trädlärka, backsvala och mindre strandpipare.

Många av dagens häckningsplatser utgörs av relativt kortlivade successionsmiljöer och man måste därför följa beståndets utveckling på landskapsnivå för att på ett säkert sätt kunna spegla förändringar i numerären.

Återskapa glesa brandpräglade tallskogar i hela landet genom naturvårdsbränning.

I de Natura 2000-områden där trädlärkan häckar bör dessutom följande beaktas: Trädlärkans häckningsmiljöer måste hållas öppna. Detta kan ske genom skogsbete i tallskog, genom att jordbruksinägor hålls öppna och ej planteras med skog, att öppna sand- och grusområden i närhet till skogsmark ej tillåts bli igenvuxna eller att de blir planterade med skog. Täta förband

Natura 2000

Art- och naturtypsvisa vägledningar

av frötallar bör lämnas på tallskogshyggen tills den nyuppväxta skogsgenerationen medför att området blir odugligt för trädlärkan. På igenvuxna hedmarker bör en majoritet av uppvuxna buskar och träd röjas bort följt av extensivt bete. Naturvårdsbränningar är ett effektivt redskap för att restaurera ensartade produktionsskogar. På torra marker blir resultatet på lång sikt glesa luckiga tallskogar. Själva brandfältet med mycket död ved utgör ofta en optimal häckningsbiotop under åtminstone några år från bränningstillfället.

Exempel på mått/parametrar för uppföljning

Framtagande av metoder och parametrar för uppföljningen av Natura 2000-områden är under arbete i ett separat projekt och saknas därför än så länge i denna vägledning. Det kommer att läggas in i ett senare skede. För vidare information – ta kontakt med miljöövervakningen på respektive Länsstyrelse.

Litteratur

- Bowden, C.G.R. 1990. Selection of foraging habitats by Woodlark (*Lullula arborea*) nesting in pine plantations. *Journal of Applied Ecology* 27: 410-419.
- Gustavsson, J. & Wahlén, L. 1995. Hur mår trädlärkorna? *Fåglar i Sörmland* 18: 42-46.
- Valkama, J. & Lehikoinen, E. 1994. Present occurrence and habitat selection of the Wood Lark *Lullula arborea* in SW-Finland. *Ornis Fennica* 71: 129-136.
- Åberg, P. 1976. Nattskärra *Caprimulgus europaeus* och trädlärka *Lullula arborea* i Skaraborg. *Grus* 3: 4-10.

A255 Fältpiplärka (*Anthus campestris*)

Uppdaterad senast: 2003-04-08

Ansvarig för vägledningen: Krister Mild, Naturvårdsverket. krister.mild@naturvardsverket.se
Faktaunderlag från bl.a.: Mikael Svensson, MS Naturfakta, Martin Tjernberg, ArtDatabanken, SLU. martin.tjernberg@ArtData.slu.se

Ekologiska krav

Tillgång på lämplig häckningsplatser i form av stranddynsområden, hårt betade sandiga hedmarker, sandig åkermark och andra typer av sandiga gräsmarker.

Fältpiplärkan kräver stora områden med öppen, eller mycket kraftigt betad sandmark, för att trivas. Jordbruk och olika typer av körskador och slitage på växttäcknet är av stor betydelse – något som bl.a. bidrar till att de militära övningsfälten i Skåne är viktiga häckningsområden.

Spridningsförmåga

Arten hävdar revir och rör sig då inom ett område i storleksordningen 2–5 ha.

Den svenska populationen övervintrar troligen i Västafrikas savannområden.

Hotbild

Det kusthäckande beståndet missgynnas av igenväxning och igenplantering av områden med stranddyner och sandiga hedmarker.

Lokalt kan kraftiga störningar i samband med bad och friluftsliv vara ett allvarligt problem.

Beståndet i de inre delarna av Skåne hotas av igenväxning och igenplantering av lågproduktiv åkermark. Stora områden med lämplig häckningsmiljö har planterades igen med skog under det senaste seklet.

Nationell bevarandestatus 2001

Fältpiplärkan häckar numera endast i M och N län. Arten har tidigare häckat åtminstone i K, I, H (Öland) och O län.

Den svenska populationen är mycket liten och på tillbakagång. Antalet etablerade revir torde ligga i intervallet 80–100; preliminära resultat från en inventering i Skåne sommaren 2001 tyder på ett bestånd om 60–65 revir. Det samlade europeiska beståndet beräknas till över 500 000 par varav huvuddelen i Medelhavsområdet (ca 90 % i Spanien). Förekomsterna i norra och centrala Europa är lokala och bestånden i regel små, t.ex. hyser Danmark endast några tiotal par. Bestånden av fältpiplärka har dessutom gått kraftigt tillbaka i hela norra Europa sedan 1960-talet.

Den starkt fragmenterade förekomsten i norra Europa gör det minskande svenska beståndet än mer sårbart. Det är mycket tveksamt om vi har arten kvar i vår fauna om 20 år om den negativa utvecklingen inte kan vändas.

Fältpiplärkan är rödlistad i kategorin Starkt hotad (EN) i Sverige.

Natura 2000

Art- och naturtypsvisa vägledningar

BirdLife International listar fältpiplärkan som ”*Vulnerable*” i Europa och menar att det är angeläget att Europa tar ett ansvar i artens bevarande. Arten är placerad i SPEC kategori 3, vilket innebär att dess utbredning inte är koncentrerad till Europa, men att arten har en otillfredsställande bevarandestatus i området.

Nationella bevarandemål (Ej fastställda av Naturvårdsverket)

En delmålsättningen är att det även framgent skall finnas ett häckande bestånd av fältpiplärka åtminstone i Skåne och Halland, men på längre sikt även i övriga län med tidigare förekomst.

Ett rimligt mål för gynnsamt bevarandestatus är ett bestånd på minst 500 par, varav cirka 300 par i Skåne, minst 150 par i Halland samt tillsammans 50 par i K, I, H (Öland) och O län.

Bevarandeåtgärder

Regelverk:

Fältpiplärkan är fredad (3 § i jaktlagen (1987:259)). Fredningen gäller också dess ägg och bon.

Enligt 1 a § Artskyddsförordningen är det förbjudet att avsiktligt störa fåglarna, särskilt under deras parnings-, uppfödning-, övervintrings- och flyttningsperioder. Det är även förbjudet att skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplatsar.

Artskyddsförordningen (1998:179) förbjuder import, export och försäljning av levande och döda exemplar av fältpiplärka, samt förvaring av levande exemplar. (Vissa undantagsregler finns angivna i artskyddsförordningen).

Vid en etablering av vindkraftverk eller annan form av exploatering kan tillstånd enligt 7 kap. 28 a § MB krävas.

Fältpiplärkan är upptagen i Bilaga II (strängt skyddade djurarter) i Bernkonventionen (konvention om skydd av europeiska vilda djur och växter samt deras naturliga miljö).

Andra typer av befintliga bevarandeåtgärder

Övervakning av delpopulationer (sker ideellt).

Behov av ytterligare bevarandeåtgärder (Ej fastställt av Naturvårdsverket)

Regler behövs för skötsel av sandiga marker av lämplig kvalitet. Sandiga betesmarker är en av de naturtyper som hyser ett mycket stort antal rödlistade och sällsynta arter, inte minst gäller det markfaunan. För att gynna de biologiska värdena till fullo måste en långsiktig hävd och skötsel av dessa lågproduktiva marker möjliggöras. Här måste de möjligheter som miljöstöden ger nyttjas fullt ut.

Frågor som rör igenläggning och igenplantering av sandig jordbruksmark skall alltid prövas såväl av naturvårdande myndigheter som av lantbruksenheterna.

Viktiga häckningsplatser i kustområdena bör beläggas med beträdnadsförbud under perioden 15 maj–30 juli. I ej skyddade områden bör informationsskyltar sättas upp och fritidsfolk/badande styras till markerade leder. Röjning bör ske i framför allt de låglänta delarna av sanddynområdena som lätt invaderas av buskar och kvävegynnade örter. Dessutom bör en cirka 50 m bred zon innanför dynerna röjas från träd och buskar för att skapa en torrhet av den typ som fanns i dessa områden under 1800-talet

Natura 2000

Art- och naturtypsvisa vägledningar

De hedar och torrmarksinägor som fortfarande finns kvar i inlandet måste säkerställas. Återskapande bör dessutom ske av lämpliga häckningsmiljöer genom röjning och andra åtgärder (t.ex. ökat slitage i områden med rik förekomst av sandstarr och olika marklavar) på igenväxande sandmarker.

Bidrag till den ideella övervakning/inventering som sker idag.

Exempel på mått/parametrar för uppföljning

Framtagande av metoder och parametrar för uppföljningen av Natura 2000-områden är under arbete i ett separat projekt och saknas därför än så länge i denna vägledning. Det kommer att läggas in i ett senare skede. För vidare information – ta kontakt med miljöövervakningen på respektive Länsstyrelse.

Litteratur

- Adolfsson, K. 1984. Fältpiplärkan i Skåne 1983. *Anser* 23: 163-168.
- Ahlén, I. 1972. Fältpiplärkan *Anthus campestris* koloniserar skogsmark i Skåne. *Vår Fågelvärld* 31: 9-15.
- Björnfors, G. & Götmark, F. 1981. Fältpiplärkan i Halland: utbredning, numerär och beståndsförändringar. *Fåglar på Västkusten* 15: 16-25.
- Elfström, T. & Löfgren, S. 2001. Åtgärdsprogram för bevarande av fältpiplärka (*Anthus campestris* L.) Naturvårdsverket, Stockholm.
- Fritz, Ö. 1985. Fältpiplärkans *Anthus campestris* förekomst på Öland. *Calidris* 14: 55-68.
- Gierow, M. 1994. Fältpiplärkan i Skåne 1992. *Anser* 33: 97-100.
- Hagemeijer, E.J.M. & Blair, M.J. (eds.). 1997. *The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance*. T & A D Poyser, London.
- Högstedt, G. 1969. Fältpiplärkan i Sverige 1968. *Medd. Från Skånes Ornitologiska Förening* 8: 28-31.
- Roos, G. 1984. Fältpiplärkans *Anthus campestris* flyttning över Falsterbo under tjogotvå höstar: tidtabeller, beteende och antalsförändringar. *Anser* 23: 149-162.
- Svensson, S., Svensson, M. & Tjernberg, M. 1999. *Svensk fågelatlas*. *Vår Fågelvärld, suppl.* 31, Stockholm.
- Tucker, G.M. & Heath, M.F. 1994. *Birds in Europe: their conservation status*. Cambridge, U.K.: BirdLife International (BirdLife Conservation Series no. 3).
- Wirdheim, A. 1989. Fältpiplärkan minskar. *Fåglar i södra Halland* 29: 8-11.

Webbadresser

<http://www.umea.slu.se/MiljoData/webrod/SOKNING.cfm>

A272 Blåhake (*Luscinia svecica*)

Uppdaterad senast: 2003-04-08

Ansvarig för vägledningen: Krister Mild, Naturvårdsverket. krister.mild@naturvardsverket.se
Faktaunderlag från bl.a.: Mikael Svensson, MS Naturfakta, Martin Tjernberg, ArtDatabanken, SLU. martin.tjernberg@ArtData.slu.se

Ekologiska krav

Tillgång till lämpliga häckningsmiljöer i form av fjällbjörkskog och områden med täta videsnår.

Spridningsförmåga

Arten hävdar revir och rör sig då inom ett område i storleksordningen 1 ha.

Blåhaken övervintrar i södra Asien. Skandinaviska blåhakar flyttar i mindre omfattning även till Afrika.

Hotbild

Arten häckar tämligen allmänt till allmänt i fjällen och de övre delarna av skogslandet. Inga direkta hot kan ses i dagsläget.

Nationell bevarandestatus 2001

Blåhaken häckar med säkerhet i följande län: W, Z, AC, BD.

Det svenska beståndets storlek har uppskattats till mellan 140 000 och 180 000 par. Detta motsvarar cirka 1/5 av det samlade europeiska beståndet (undantaget Ryssland).

Fjällhäckande arters populationsutveckling täcks mycket dåligt av den nationella miljöövervakningen, varför den storskaliga utvecklingen är okänd. Intensiva studier i Ammarnäsområdet (AC) tyder dock på ett tämligen stabilt bestånd.

Nationella bevarandemål (Ej fastställda av Naturvårdsverket)

Det häckande beståndets storlek får inte uppvisa några tecken på dramatisk minskning och arten skall påträffas regelbundet inom hela sitt utbredningsområde enligt ovan.

Bevarandeåtgärder

Regelverk

Blåhaken är fredad (3 § i jaktlagen (1987:259)). Fredningen gäller också dess ägg och bon.

Enligt 1 a § Artskyddsförordningen är det förbjudet att avsiktligt störa fåglarna, särskilt under deras parnings-, uppfödning-, övervintrings- och flyttperioder. Det är även förbjudet att skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplatser.

Artskyddsförordningen (1998:179) förbjuder import, export och försäljning av levande och döda exemplar av blåhake, samt förvaring av levande exemplar. (Vissa undantagsregler finns angivna i artskyddsförordningen).

Natura 2000

Art- och naturtypsvisa vägledningar

Vid en avverkning, etablering av vindkraftverk eller annan form av exploatering kan tillstånd enligt 7 kap. 28 a § MB krävas.

Beroende på var i landet man befinner sig gäller antingen tillståndsplikt för eller förbud mot markavvatning (MB 11: 13–14 och förordningen om vattenverksamhet).

Blåhaken är upptagen i Bilaga II (strängt skyddade djurarter) i Bernkonventionen (konvention om skydd av europeiska vilda djur och växter samt deras naturliga miljö).

Blåhaken är upptagen i bilaga 2 i Bonnkonventionen.

Behov av ytterligare bevarandeåtgärder (*Ej fastställt av Naturvårdsverket*)

I Natura 2000-objekt med häckande blåhake är det i de allra flesta fallen inte nödvändigt med några specifika restriktioner för att arten skall finnas kvar. Omfattande avverkning av fjällbjörkskog eller videbuskage kan dock innebära lokala beståndsminskningar.

Exempel på mått/parametrar för uppföljning

Framtagande av metoder och parametrar för uppföljningen av Natura 2000-områden är under arbete i ett separat projekt och saknas därför än så länge i denna vägledning. Det kommer att läggas in i ett senare skede. För vidare information – ta kontakt med miljöövervakningen på respektive Länsstyrelse.

Litteratur

Arheimer, O. 1982. Blåhakens *Luscinia svecica* häckningsbiologi i fjällbjörkskog vid Ammarnäs. *Vår Fågelvärld* 41: 249-260.

A307 Höksångare (*Sylvia nisoria*)

Uppdaterad senast: 2003-04-08

Ansvarig för vägledningen: Krister Mild, Naturvårdsverket. krister.mild@naturvardsverket.se
Faktaunderlag från bl.a.: Mikael Svensson, MS Naturfakta, Martin Tjernberg, ArtDatabanken, SLU. martin.tjernberg@ArtData.slu.se

Ekologiska krav

Höksångaren håller främst till i buskrika naturbetesmarker – på alvarmark, strandängar och skärgårdsöar. Arten föredrar områden med stora och täta buskage av en, hagtorn, nypon, slån och ölandstok. I reviren bör dessutom finnas enstaka överståndare, t.ex. högväxt björk, rönn eller oxel, som utnyttjas som sångplatser och under födosöket.

Höksångaren häckar ofta i direkt anslutning till områden med häckande törnskata. Detta kan delvis bero på arternas likartade biotopval, men det finns även uppgifter som tyder på att höksångaren aktivt söker sig till törnskaterevir för att dra nytta av denna arts aggressiva försvar av reviret.

Höksångaren gynnas förmodligen av rik förekomst av bärande och blommande buskar med därmed följande rik insektsförekomst.

Spridningsförmåga

Arten hävdar revir och rör sig då inom ett område i storleksordningen 1–2 ha.

Höksångaren övervintrar i östra Afrika.

Hotbild

Alltför kraftig igenväxning liksom alltför kraftiga röjningsinsatser i naturbetesmarker missgynnar höksångaren. Arten är som talrikast under den ”älskliga fasen”, d.v.s. under ett relativt kortvarigt igenväxningsstadium på vägen mellan öppna betesmarker och täta buskmarker.

Nationell bevarandestatus 2001

Höksångaren häckar inom ett mycket begränsat område i Sverige. Huvuddelen av beståndet på 260–350 par finns på Öland. Lokalt är den tämligen vanlig även på Gotland. Regelbundet, men mycket fåtaligt, förekommer häckningar i M, K, O, E, D och AB län. Tillfälliga häckningar har skett i X län och möjligen/troligen även i C och AC län.

Höksångaren har en utpräglat östlig utbredning i Europa och de svenska förekomsterna ligger på den nordvästra gränsen av artens utbredningsområde. Det europeiska beståndet storlek är svåruppskattat, men torde ligga kring 250 000 par (160 000–650 000 par).

Det svenska beståndet har varit på tillbakagång sedan 1960-talet. Arten ökade däremot kraftigt i antal i Finland under senare delen av 1900-talet, från cirka 1 300 par på 1970-talet till cirka 2 500 par i slutet av 1980-talet.

Höksångaren är rödlistad i kategorin Missgynnad (NT) i Sverige.

BirdLife International listar höksångaren som ”Secure” i Europa men menar att det är angeläget att Europa tar ett ansvar i artens bevarande. Arten är placerad i SPEC kategori 4, vilket innebär

Natura 2000 Art- och naturtypsvisa vägledningar

att dess utbredning inte är koncentrerad till Europa, samtidigt som den har en tillfredsställande bevarandestatus i regionen.

Nationella bevarandemål (Ej fastställda av Naturvårdsverket)

Målsättningen är att det skall finnas förutsättningar för ett häckande bestånd av höksångare längs Östersjökusten från Skåne till Roslagen samt längs hela Västkusten från nordöstra Skåne upp till norska gränsen.

Sverige bör kunna hysa minst 1 000 par, varav huvuddelen på Öland, Gotland och Sörmlands och Stockholms skärgårdar.

Bevarandeåtgärder

Regelverk

Höksångaren är fredad (3 § i jaktlagen (1987:259)). Fredningen gäller också dess ägg och bon.

Enligt 1 a § Artskyddsförordningen är det förbjudet att avsiktligt störa fåglarna, särskilt under deras parnings-, uppfödning-, övervintrings- och flyttningsperioder. Det är även förbjudet att skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplatsar.

Artskyddsförordningen (1998:179) förbjuder import, export och försäljning av levande och döda exemplar av höksångare, samt förvaring av levande exemplar. (Vissa undantagsregler finns angivna i artskyddsförordningen).

Vid en avverkning, etablering av vindkraftverk eller annan form av exploatering kan tillstånd enligt 7 kap. 28 a § MB krävas.

Höksångaren är upptagen i Bilaga II (strängt skyddade djurarter) i Bernkonventionen (konvention om skydd av europeiska vilda djur och växter samt deras naturliga miljö).

Höksångaren är upptagen i bilaga 2 i Bonnkonventionen.

Behov av ytterligare bevarandeåtgärder (Ej fastställt av Naturvårdsverket)

I de Natura 2000-områden som hyser höksångare bör följande beaktas: Regler behöver utformas för markanvändning i lämpliga buskmarker: betesdrift, röjningsintensitet m.m. Det är viktigt att buskmarkerna har en lämplig igenväxningsgrad – varken för starkt igenvuxna eller alltför hårt hävdade marker passar arten. På många platser med tidigare förekomst av höksångare, bl.a. på många skärgårdsöar, men även på Öland, Gotland, i Skåne, Halland och Bohuslän, har under årens lopp en kraftig igenväxning skett på grund av utebliven hävd och utebliven gallring av uppväxande träd. Här rekommenderas gallring av träd, viss utglesning av buskmarker och återinsatt bete. Vid den inledande gallringen bör spridda stora buskage av en, hagtorn, nypon, slån och ölandstok lämnas orörda liksom att enstaka spridda överståndare av rönn, björk, oxel m.fl. lövträdsarter kvarlämnas. I de alvarsplaner som tas fram för Öland för att återskapa ett öppet välbetat alvar är det mycket viktigt att mer buskrika partier som är lämpliga häckningsbiotoper lämnas i tillräcklig mängd för att upprätthålla gynnsam bevarandestatus för höksångaren. Förekomst av höksångare bör ges stor tyngd vid upprättandet av åtgärdsplaner inom ramen för jordbrukets miljöstödd. Konkret innebär det att bl.a. en mer balanserad syn på förekomst av buskar i naturliga fodermarker och mer rimliga krav när det gäller röjning i igenväxningsvegetation. Går man in och tar bort alltför mycket buskage försvinner arten.

Natura 2000

Art- och naturtypsvisa vägledningar

Exempel på mått/parametrar för uppföljning

Framtagande av metoder och parametrar för uppföljningen av Natura 2000-områden är under arbete i ett separat projekt och saknas därför än så länge i denna vägledning. Det kommer att läggas in i ett senare skede. För vidare information – ta kontakt med miljöövervakningen på respektive Länsstyrelse.

Litteratur

- Aulén, G. 1976. Förekomsten av höksångare *Sylvia nisoria* vid Ottenby 1971-1975. *Calidris* 5: 113-124.
- Durango, S. 1944. Några ord om hökfärgade sångaren som häckfågel på Gotland. *Faunistisk Revy* 6: 15-19.
- Hedenström, A. & Åkesson, S. 1991. Häckningsdata för höksångare *Sylvia nisoria* vid Ottenby. *Ornis Svecica* 1: 57-58.
- Neuschulz, F. 1988. Lebensraum, Bestandsdichte und Synökologie von Sperbergrasmücke (*Sylvia nisoria*) und Neuntöter (*Lanius collurio*) im Landkreis Lüchow Dannenberg. *Jb. Naturw. Verein. Fstm. Lüneburg* 38:121-130.
- Pettersson, J. 1995. Vad händer med höksångarens antal vid Ottenby? *Calidris* 24: 53.
- Staaav, R. 1972. Höksångaren i Stockholms skärgård, invandringshistoria och utbredning. *Fauna och flora* 67: 254-260.
- Svensson, H.-G. 1997. Höksångaren i östra Småland. *Fåglar i östra Småland* 9: 80-84.
- Tranesjö, J. & Messer, C. 1996. Höksångaren i Östergötland. *Vingspegeln* 15: 77-82.
- Waldenström, A. 1995. Höksångaren på Öland. *Calidris* 24: 47-50.

Webbadresser

<http://www-umea.slu.se/MiljoData/webrod/SOKNING.cfm>

A320 Mindre flugsnappare (*Ficedula parva*)

Uppdaterad senast: 2003-04-08

Ansvarig för vägledningen: Krister Mild, Naturvårdsverket. krister.mild@naturvardsverket.se
Faktaunderlag från bl.a.: Mikael Svensson, MS Naturfakta, Martin Tjernberg, ArtDatabanken, SLU. martin.tjernberg@ArtData.slu.se

Ekologiska krav

Tillgång på lämpliga bohål, främst i form av nischer vid grenbrott i döda träd, större trädhåligheter eller gamla hackspettshål.

Tillgång på lämpliga häckningsmiljöer i form av ogallrade, naturskogsliknande miljöer. Arten häckar såväl i högstammig ädellövskog (ofta i sluttningar och kuperad terräng) som i blandskog med mycket varierande barrandel. Ofta hittar man den i slutna och tämligen fuktiga bestånd längs stränder, i lövrika sumpskogar eller i anslutning till fuktigare partier på tidigare hävdad mark.

Spridningsförmåga

Arten hävdar revir och rör sig då inom ett område i storleksordningen 1–5 ha.

Övervintrar huvudsakligen i Indien, men en mindre andel flyttar sannolikt mot SV och övervintrar i Afrika.

Hotbild

Häckningsmiljöerna är mycket kraftigt hotade av det rationella skogsbruket.

Nationell bevarandestatus 2001

Mindre flugsnappare häckar sällsynt till sparsamt men regelbundet i södra och östra Sverige. Årliga häckningar förekommer i M, K, H, G, F, N, O, E, D, AB, C, U, T och X län. Tillfälliga häckningar har även konstaterats i I, S, W, Y och AC län.

Det svenska beståndet uppskattas till cirka 500 par. Huvuddelen av det europeiska beståndet på 300 000–400 000 par finns i östra Europa (Vitryssland, Slovakien och Lettland).

Sveriges geografiska belägenhet i den västligaste och mest perifera delen av mindre flugsnapparens utbredningsområde gör att man får förvänta sig kraftiga mellanårsvariationer i beståndsstorlek utifrån bl.a. väderlekssituationen under ankomsttiden i maj.

Mindre flugsnapparen är rödlistad i kategorin Sårbar (VU) i Sverige.

BirdLife International listar mindre flugsnapparen som ”Secure” i Europa, men menar att det är angeläget att Europa tar ett ansvar när det gäller artens bevarande.

Nationella bevarandemål (Ej fastställda av Naturvårdsverket)

Målsättningen är att beståndets storlek skall vara långsiktigt stabilt och uppgå till minst 1 000 par inom hela utbredningsområdet enligt ovan.

Natura 2000

Art- och naturtypsvisa vägledningar

Bevarandeåtgärder

Regelverk

Mindre flugsnapparen är fredad (3 § i jaktlagen (1987:259)). Fredningen gäller också dess ägg och bon.

Enligt 1 a § Artskyddsförordningen är det förbjudet att avsiktligt störa fåglarna, särskilt under deras parnings-, uppfödning-, övervintrings- och flyttperioder. Det är även förbjudet att skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplatsar.

Artskyddsförordningen (1998:179) förbjuder import, export och försäljning av levande och döda exemplar av mindre flugsnappare, samt förvaring av levande exemplar. (Vissa undantagsregler finns angivna i artskyddsförordningen).

Vid en avverkning, etablering av vindkraftverk eller annan form av exploatering kan tillstånd enligt 7 kap. 28 a § MB krävas.

Beroende på var i landet man befinner sig gäller antingen tillståndsplikt för eller förbud mot markavvattning (MB 11: 13–14 och förordningen om vattenverksamhet).

Mindre flugsnapparen är upptagen i Bilaga II (strängt skyddade djurarter) i Bernkonventionen (konvention om skydd av europeiska vilda djur och växter samt deras naturliga miljö).

Mindre flugsnapparen är upptagen i bilaga 2 i Bonnkonventionen.

Behov av ytterligare bevarandeåtgärder (*Ej fastställt av Naturvårdsverket*)

Skogliga åtgärder i och i anslutning till häckningsplatser behöver regleras, inklusive åtgärder som kan påverka hydrologi.

Mindre flugsnapparen tillhör de arter som är mycket fåtaliga och vars framtida beståndsutveckling i mycket stor utsträckning styrs av skogsbrukets utveckling i södra halvan av Sverige. Äldre ogallrade lövskogsmiljöer i södra och mellersta Sverige är av mycket stort värde för den biologiska mångfalden och måste därför ges ett betydligt starkare skydd än de har idag.

En fortsatt kraftig satsning på skydd av nyckelbiotoper är nödvändig. I samband med detta arbete måste det uppmärksammas att nyckelbiotoperna har en stor slagsida åt granskogar, medan triviällövskogar saknas nästan helt. Även ”områden med höga naturvärden” i SVO:s och bolagens egna nyckelbiotopsinventeringar måste ges ett reelt skydd på ett helt annat sätt än vad som sker idag. På privatmark har skogsvårdsstyrelsens rådgivningsarbete en nyckelroll.

Restaurering och återskapande av lövrika sumpskogar.

Naturvårdande insatser på enskild ägarbasis har ofta en positiv lokal påverkan, men för en långsiktig gynnsam bevarandestatus för arten krävs från centralt håll en landskapsplanering för skötsel och naturvårdsåtgärder i skogslandskapet.

Exempel på mått/parametrar för uppföljning

Framtagande av metoder och parametrar för uppföljningen av Natura 2000-områden är under arbete i ett separat projekt och saknas därför än så länge i denna vägledning. Det kommer att läggas in i ett senare skede. För vidare information – ta kontakt med miljöövervakningen på respektive Länsstyrelse.

Natura 2000

Art- och naturtypsvisa vägledningar

Litteratur

- Douhan, B. 1982. Mindre flugsnapparen i Uppland. *Fåglar i Uppland* 9: 15–27.
- Jacobsson, G. 1991. Mindre flugsnapparen – en spännande och utforskad fågel. *Medd. nr. 28 från Getteröns fågelstation*, sid. 50–55.
- Nilsson, S.G. 1991. Fåglar som indikatorarter i skog. *Milvus* 21(2): 31–35.
- Otterlind, G. 1944. En iakttagelse av lilla flugsnapparen (*Muscicapa p. parva* Bechst.) och en översikt av artens uppträdande i nordvästra Europa. *Vår Fågelvärld* 3: 41–74.
- Rudebeck, G. 1960. Liten flugsnappare (*Muscicapa parva*) funnen häckande i Skåne. *Vår Fågelvärld* 19: 325–328.
- Tjernberg, M. 1984. Mindre flugsnapparens *Ficedula parva* biotopval i Östra Svealand. *Vår Fågelvärld* 43: 275–282.
- Weber, H. 1965. Studies of less familiar birds 136. Red-breasted Flycatcher. *Brit. Birds* 58: 434–438.
- Widgren, Å. 1984. Mindre flugsnappare i Kronobergs län. *Milvus* 14: 30–34.
- Wirdheim, A. 1982. Mindre flugsnapparen i södra Halland. *Fåglar i södra Halland*, sid. 12–14.

Webbadresser

<http://www.umea.slu.se/MiljoData/webrod/SOKNING.cfm>

A321 Halsbandsflugsnappare (*Ficedula albicollis*)

Uppdaterad senast: 2003-04-08

Ansvarig för vägledningen: Krister Mild, Naturvårdsverket. krister.mild@naturvardsverket.se
Faktaunderlag från bl.a.: Mikael Svensson, MS Naturfakta, Martin Tjernberg, ArtDatabanken, SLU. martin.tjernberg@ArtData.slu.se

Ekologiska krav

Tillgång på lämpliga bohål, främst i form av trädhåligheter och holkar.

Arten föredrar rikare lövskogsområden, men häckar regelbundet i all typ av skog.

Gynnas av luckig/öppen/hagmarksartad struktur i lövmarker (träd- och buskbärande äng och liknande).

Spridningsförmåga

Arten hävdar revir och rör sig då inom ett område i storleksordningen 3–5 ha..

Övervintrar i tropiska Afrika, möjligen även i södra Afrika.

Hotbild

Inga kända hot föreligger.

Nationell bevarandestatus 2001

Halsbandsflugsnapparen har en mycket begränsad utbredning i Östersjöområdet. Arten häckar regelbundet endast på Gotland och norra Öland (d.v.s. I och H län).

Det svenska beståndet uppskattas till cirka 5 000 par varav minst 95 % på Gotland. Huvuddelen av världsbeståndet på 400 000–750 000 par finns i centrala och östra Europa.

Mycket lite är känt om eventuella beståndsförändringar i Sverige. Artens sentida expansion på Öland (första häckningen 1956) kan eventuellt tyda på en viss ökning.

BirdLife International listar halsbandsflugsnapparen som ”Secure” i Europa. Arten är placerad i SPEC kategori 4, vilket innebär att dess utbredning är koncentrerad till Europa, men att den har gynnsam bevarandestatus.

Nationella bevarandemål (Ej fastställda av Naturvårdsverket)

Målsättningen skall vara att beståndets utbredning och storlek inte får minska, jämfört med tillståndet år 2001. Storskalig holkuppsättning i kombination med ökad lövträdsandel i skogslandskapet kan förmodligen bidra till en betydande ökning av det häckande beståndets storlek. En viss försiktighet bör emellertid iakttas vid storskalig holkuppsättning med onaturlig täthet i exempelvis lövängar, eftersom polska studier antyder att holkuppsättning i olika polska studieområden lett till ökad hybridisering med svartvit flugsnappare, vilket ej sker i

Natura 2000

Art- och naturtypsvisa vägledningar

kontrollområden i naturskog utan holkar. Risken för eventuell storskalig hybridisering med svartvit flugsnappare genom holkuppsättning bör snarast studeras närmare.

Bevarandeåtgärder

Regelverk

Halsbandsflugsnapparen är fredad (3 § i jaktlagen (1987:259)). Fredningen gäller också dess ägg och bon.

Enligt 1 a § Artskyddsförordningen är det förbjudet att avsiktligt störa fåglarna, särskilt under deras parnings-, uppfödning-, övervintrings- och flyttningsperioder. Det är även förbjudet att skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplatser.

Artskyddsförordningen (1998:179) förbjuder import, export och försäljning av levande och döda exemplar av halsbandsflugsnappare, samt förvaring av levande exemplar. (Vissa undantagsregler finns angivna i artskyddsförordningen).

Vid en avverkning, etablering av vindkraftverk eller annan form av exploatering kan tillstånd enligt 7 kap. 28 a § MB krävas.

Halsbandsflugsnapparen är upptagen i Bilaga II (strängt skyddade djurarter) i Bernkonventionen (konvention om skydd av europeiska vilda djur och växter samt deras naturliga miljö).

Halsbandsflugsnapparen är upptagen i bilaga 2 i Bonnkonventionen.

Behov av ytterligare bevarandeåtgärder (*Ej fastställt av Naturvårdsverket*)

Regler för skogliga åtgärder på eller i anslutning till häckningsplatser behövs: ingen slutavverkning, däremot luckhuggning, hamling eller liknande.

Skogsvårdsstyrelsens rådgivningsarbete har en nyckelroll för att styra skogsbruket på Gotland att öka andel lövträd i skogsmiljöerna.

Befintliga ängen på Gotland och Öland bör hävdas. Det är också önskvärt med en omfattande restaurering och nyetablering av ängen.

Storskalig uppsättning av holkar kan förmodligen bidra till att stärka det gotländska beståndet (storskalig holkuppsättning i goda häckningsmiljöer på Gotland har resulterat i tätheter upp emot 8 par/hektar). Se dock tidigare kommentar om risken för hybridisering (under Nationella bevarandemål).

Exempel på mått/parametrar för uppföljning

Framtagande av metoder och parametrar för uppföljningen av Natura 2000-områden är under arbete i ett separat projekt och saknas därför än så länge i denna vägledning. Det kommer att läggas in i ett senare skede. För vidare information – ta kontakt med miljöövervakningen på respektive Länsstyrelse.

Litteratur

- Brattström, H. 1946. Iakttagelser över halsbandsflugsnapparen på Nordgotland. *Fauna och flora* 41: 21-31.
- Durango, S. Ett bidrag till kännedom om halsbandsflugsnapparens, *Muscicapa albicollis* Temminck, *biologi*. *Fauna och flora* 34: 254-262.
- Gustafsson, L. 1987. Interspecific competition lowers fitness in Collared Flycatchers *Ficedula albicollis*: an experimental demonstration. *Ecology* 68:291-296.

Natura 2000 Art- och naturtypsvisa vägledning

- Gustafsson, L. 1988. Inter- and intraspecific competition for nest holes in a population of the Collared Flycatcher *Ficedula albicollis*. *Ibis* 130: 11-16.*
- Rodebrand, S. 1972. Halsbandsflugsnapparen, *Ficedula albicollis*, på Öland. *Calidris* 1:3-7.*
- Rossvall, S. 1978. Halsbandsflugsnappare, *Ficedula albicollis*. *Bläcku* 4: 27-34.*

A338 Törnskata (*Lanius collurio*)

Uppdaterad senast: 2003-04-08

Ansvarig för vägledningen: Krister Mild, Naturvårdsverket. krister.mild@naturvardsverket.se
Faktaunderlag från bl.a.: Mikael Svensson, MS Naturfakta, Martin Tjernberg, ArtDatabanken, SLU. martin.tjernberg@ArtData.slu.se

Ekologiska krav

Tillgång på öppna marker (främst jordbruksmark, men även kalhyggen) med rik insektsförekomst på varma, solbelysta lokaler. Häckningslokalerna bör ha god tillgång på attraktiva insektsmiljöer i form av blommande och bärande buskar (t.ex. nypon, slån eller björnbär) i kombination med öppna partier, t.ex. kortbetade gräsytor.

På jordbruksmark föredrar törnskatan en mosaik av betade och mindre hårt betade ytor där artdiversiteten för växter och insekter är hög.

Optimala hyggen för törnskatan karaktäriseras av hyggen utan fröträd och/eller högskärmar, d.v.s. den gamla typen av hyggen. Generellt får törnskatan fler ungar på hyggen än på jordbruksmark beroende på lägre predation. Törnskatan föredrar hyggen som planteras med gran. Dessa nyttjas till cirka 15 år efter planteringen. Från Dalarna och norrut är hyggen den viktigaste biotopen för törnskatan.

Spridningsförmåga

Arten hävdar revir och rör sig då inom ett område i storleksordningen 5 ha.

Törnskatan övervintrar i tropiska östra och södra Afrika.

Hotbild

Det största hotet är den under lång tid minskande tillgången på lämpliga häckningsmiljöer; igenläggning av jordbruksmark i skogs- och mellanbygderna, minskad hävd av naturliga, ogödslade betesmarker, allt mer rationell skötsel av kvarvarande marker och avsaknad av brandfält i skogslandskapet.

Törnskatan förekomst är kopplad till rik insektsförekomst som i sin tur är kopplad till hög artdiversitet av blommande växter. Enbart kortbetade marker är således inte optimala för törnskator.

Kraftig torka under en lång rad av år i övervintringsområdena i södra Afrika kan bidra till tillbakagången.

Nationell bevarandestatus 2001

Törnskatan häckar i samtliga svenska län. Dock är beståndet i Norrlands inland mycket svagt och i fjälltrakterna saknas arten helt. Beståndet beräknas uppgå till mellan 26 000 och 34 000 par. Det svenska beståndet utgör därmed drygt 1 % av det samlade europeiska beståndet på uppskattningsvis 2,2 miljoner par.

Törnskatan har uppvisat en mycket kraftig tillbakagång under de senaste 25 åren – av allt att döma har beståndet minskat med 2/3 under denna period.

Natura 2000

Art- och naturtypsvisa vägledningar

BirdLife International betecknar törnskatan som ”*Declining*” i Europa. Arten är placerad i SPEC kategori 3, vilket innebär att dess utbredning inte är koncentrerad till Europa, men att den hos oss har en otillfredsställande bevarandestatus.

Nationella bevarandemål (Ej fastställda av Naturvårdsverket)

Målsättningen skall vara en långsiktig beståndsstorlek på minst 50 000 par, varav huvuddelen i jordbrukslandskapet. Utbredningsområdet skall förbli oförändrat. En mindre del av beståndet kan även i framtiden hittas i områden med kalhyggesbruk samt på naturvårdsbrända ytor i skogslandskapet. Eftersom de lämpliga häckningsmiljöerna i skogsmiljö finns på snabbt övergående successionsstadier kan man på sikt dock inte räkna med något större bestånd i skogsmark.

Bevarandeåtgärder

Regelverk

Törnskatan är fredad (3 § i jaktlagen (1987:259)). Fredningen gäller också dess ägg och bon.

Enligt 1 a § Artskyddsförordningen är det förbjudet att avsiktligt störa fåglarna, särskilt under deras parnings-, uppfödning-, övervintrings- och flyttperioder. Det är även förbjudet att skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplatsar.

Artskyddsförordningen (1998:179) förbjuder import, export och försäljning av levande och döda exemplar av törnskata, samt förvaring av levande exemplar. (Vissa undantagsregler finns angivna i artskyddsförordningen).

Vid en avverkning, etablering av vindkraftverk eller annan form av exploatering kan tillstånd enligt 7 kap. 28 a § MB krävas.

Törnskatan är upptagen i Bilaga II (strängt skyddade djurarter) i Bernkonventionen (konvention om skydd av europeiska vilda djur och växter samt deras naturliga miljö).

Behov av ytterligare bevarandeåtgärder (Ej fastställt av Naturvårdsverket)

Regler behövs för markanvändning i lämpliga buskmarker, gällande betesdrift, röjningsintensitet m.m. Skötseln av naturbetesmarker måste styras så att även de faunistiska värdena tas till vara. Konkret innebär det bl.a. en mer balanserad syn på förekomst av buskar i naturliga fodermarker och mer rimliga krav när det gäller röjning av igenväxningsvegetation. Bevarande och skötsel av miljöer lämpliga för bl.a. törnskata, höksångare, ärtsångare, göktyta, hämpling och ortolansparv bör därför ges stor tyngd vid upprättandet av åtgärdsplaner inom ramen för jordbrukets miljöstöd.

Röjning och restaurering av öppna marker (hedar, naturbetesmarker m.m.) har visat sig kunna leda till en snabb etablering av törnskata. Rätt skötsel av skogsbyn av viss bredd, där man tillåter buskvegetation att finnas kvar ger också ofta upphov till etablering av arten.

Naturvårdsbränning av stående skog som lämnas för fri utveckling skapar idealiska häckningsmiljöer för arten under åtminstone ett decennium från bränningstidpunkten. Även hyggesbränningar som återplanteras gynnar arten på samma sätt som hyggen, men saknar i övrigt naturvårdsbränningens positiva effekter för ett mycket stort antal övriga arter genom avsaknaden av stora mängder bränd ved.

Många av de stora kraftledningsgator som genomkorsar Sverige skulle kunna hysa häckande törnskata om de sköttes med något annat mål än som lövfoder till åt klövviltet. Här finns

Natura 2000

Art- och naturtypsvisa vägledningar

utmärkta möjligheter att genom en kombination av extensivt bete och målinriktad röjning återskapa en stor del av de ljunghedsmarker som försvunnit från Sverige det senaste seklet, till gagn för såväl nattskärna och trädlärka, samt en rad insektsarter och kärlväxter.

I Natura 2000-områden belägna i jordbruksbygd med häckande törnskata bör följande beaktas: om bete finns bör denna drift behållas och de betade ytorna bör ej gödslas. De betade markerna är bättre lämpade för törnskata om de är belägna långt från gårdar (minskad predation från skata). Behåll buskvegetationen (slån, ros, en m.fl.) i hagmarkerna men ta bort uppväxande asp, björk etc. För bästa resultat bör buskvegetationen i de betade markerna uppta 10–15% av arealen.

Exempel på mått/parametrar för uppföljning

Framtagande av metoder och parametrar för uppföljningen av Natura 2000-områden är under arbete i ett separat projekt och saknas därför än så länge i denna vägledning. Det kommer att läggas in i ett senare skede. För vidare information – ta kontakt med miljöövervakningen på respektive Länsstyrelse.

Litteratur

- Durango, S. 1950. Om klimatets inverkan på törnskatans (*Lanius collurio* L.) utbredning och överlevnadsmöjligheter. *Fauna och flora* 45:49-78.
- Durango, S. 1954. Biotoperna hos *Lanius collurio* L. och *Lanius senator* L. *Fauna och flora* 49:1-16.
- Olsson, V. 1995. Törnskatan i sydöstra Sverige: Biotop och revir. *Ornis Svecica* 5: 31-41.
- Olsson, V. 1995. Törnskatan i sydöstra Sverige: Häckningsbiologi. *Ornis Svecica* 5: 101-110.
- Olsson, V. 1995. "Slaktarfåglar". Varfågeln och törnskatan i Sverige. *Vår Fågelvärld* 54(3): 11-20.
- Ryttman, H. 1996. Törnskatans överlevnad i Sverige. *Ornis Svecica* 6:122-123.
- Svensson, S., Olsson, O. & Svensson, M. 1992. Törnskatan *Lanius collurio*. I: *Förändringar i fågelfaunan. Beståndsprognoser och forskningsbehov för vissa arter - en litteraturstudie*. Naturvårdsverket rapport 4095.
- Vinhisbergh, D. & Evans, A. 2002. Habitat associations of the Red-backed Shrike (*Lanius collurio*) in Carinthia, Austria. *J. Ornithol.* 143: 405–415.

A379 Ortolansparv (*Emberiza hortulana*)

Uppdaterad senast: 2003-04-08

Ansvarig för vägledningen: Krister Mild, Naturvårdsverket. krister.mild@naturvardsverket.se
Faktaunderlag från bl.a.: Mikael Svensson, MS Naturfakta, Martin Tjernberg, ArtDatabanken, SLU. martin.tjernberg@ArtData.slu.se

Ekologiska krav

Arten häckar i öppna miljöer såväl i jordbrukslandskapet som på kalhyggen. Viktiga element är lågvuxen vegetation och fläckar med bar mark. I de södra delarna av landet hittar man arten främst i anslutning till äldre, extensivt utnyttjad jordbruksmark – i naturbetesmarker, på åkerholmar, i dikesrenar, i anslutning till torra, solexponerade backar, inte sällan på sandiga marker, exempelvis rullstensåsar. I norra Sverige uppträder arten i ett större spektrum av miljöer, förutom i jordbrukslandskapet även på nyupptagna, torra hyggen med relativt täta skärmar av frötallar.

I jordbrukslandskapet tycks förekomsten av trädor vara en viktig förutsättning, likaså ruderatmarker av olika slag, t.ex. järnvägsvallar, solexponerade grusgropar och på sina håll även energiskogar och unga stadier av björkplantager på nedlagd jordbruksmark.

Under de första veckorna livnär sig ungarna främst på insekter. Utanför denna mycket begränsade period utgörs huvudfödan av frön av olika slag (mycket ogräsfrön).

Spridningsförmåga

Arten hävdar revir och rör sig då inom ett område i storleksordningen 25–30 ha.

Ortolansparven övervintrar i tropiska Västafrika norr om ekvatorn.

Hotbild

Storskalig förändring av jordbrukslandskapet – minskad areal och hävd av naturbetesmarker, igenväxning och slyuppslag på åkerholmar och andra randmiljöer, intensivt odlade och täckdikade, stora sädesfält.

Ogräs- och insektsmedel på häckningsområdena bidrar till minskad insektsförekomst och därmed försämrad ungöverlevnad.

Jakt i Frankrike och Medelhavsområdet har under lång tid påverkat bestånden av ortolansparv negativt.

Effekter av pesticidanvändning på övervintringsområdena i Afrika är okända, men kan på goda grunder misstänkas spela en betydande roll.

Nationell bevarandestatus 2001

Ortolansparven häckar sällsynt till sparsamt i följande län: H, O, E, D, AB, C, U, T, S, W, X, Y, Z, AC och BD. Beståndet i södra och västra Sverige är emellertid mycket svagt och det är först från Östergötlands län och norrut genom Örebro län, Mälardalen och uppåt längs

Natura 2000

Art- och naturtypsvisa vägledningar

Norrlandskusten som arten uppträder mera regelbundet. Arten saknas av någon anledning helt som häckfågel på Öland och Gotland.

Det svenska beståndet beräknades till högst 7 000 par i slutet av 1990-talet. Minskningstakten är fortsatt kraftig och arten är nu på tillbakagång även i tidigare goda miljöer i Uppland. Det svenska beståndet utgör idag sannolikt mindre än 1 % av det samlade europeiska beståndet på 600 000–750 000 par.

Av allt att döma uppträder arten med två skilda bestånd i Europa. Förhållandevis starka bestånd finns i Spanien och i Finland. Det västliga beståndet (inkluderande södra Sverige upp till Mälardalen) har minskat under en lång följd av år (förmodligen ända tillbaka till början av 1950-talet) och arten är så gott som försvunnen från flera västeuropeiska länder. Det östliga beståndet (inberäknat förekomsterna längs Norrlandskusten) var länge betydligt stabilare, men sedan 1990-talet har även det minskat mycket kraftigt.

Ortolansparven kom in på den svenska rödlistan år 2000 då den fördes till kategorin Sårbar (VU).

BirdLife International listar ortolansparven som ”Vulnerable” i Europa. Arten är placerad i SPEC kategori 2, vilket innebär att dess utbredning är koncentrerad till Europa, och att den är på kraftig tillbakagång.

Nationella bevarandemål (Ej fastställda av Naturvårdsverket)

Bland de fågelarter som häckar i jordbrukslandskapet är ortolansparven utan tvekan den som uppvisar den mest oroväckande utvecklingen. Efter en lång tids kräftgång är beståndet nu så litet att man kan frukta att ortolansparven är på väg i samma riktning som kornsparven. Akut krävs att den negativa utvecklingen bryts.

På längre sikt bör målsättningen vara att behålla ett häckande bestånd om minst 20 000 par fördelat på Mellansveriges kulturbygder, kulturmarker längs Norrlandskusten och hyggen och andra skogsmiljöer i Norrlands kust- och skogsland.

Bevarandeåtgärder

Regelverk

Ortolansparven är fredad (3 § i jaktlagen (1987:259)). Fredningen gäller också dess ägg och bon.

Enligt 1 a § Artskyddsförordningen är det förbjudet att avsiktligt störa fåglarna, särskilt under deras parnings-, uppfödning-, övervintrings- och flyttningsperioder. Det är även förbjudet att skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplatsar.

Artskyddsförordningen (1998:179) förbjuder import, export och försäljning av levande och döda exemplar av ortolansparv, samt förvaring av levande exemplar. (Vissa undantagsregler finns angivna i artskyddsförordningen).

Vid en avverkning, etablering av vindkraftverk eller annan form av exploatering kan tillstånd enligt 7 kap. 28 a § MB krävas.

Ortolansparven är upptagen i Bilaga III (skyddade djurarter) i Bernkonventionen (konvention om skydd av europeiska vilda djur och växter samt deras naturliga miljö).

Behov av ytterligare bevarandeåtgärder (*Ej fastställt av Naturvårdsverket*)

Regler behövs för markanvändning i lämpliga buskmarker i anslutning till odlad mark, gällande betesdrift, röjningsintensitet m.m. Skötseln av naturbetesmarker måste styras så att även de faunistiska värdena tas till vara. Konkret innebär det bl.a. en mer balanserad syn på förekomst av buskar i naturliga fodermarker och mer rimliga krav när det gäller röjning av igenväxningsvegetation. Bevarande och skötsel av miljöer lämpliga för bl.a. ortolansparv, törnskata, höksångare, ärtsångare, göktyta och hämpling bör därför ges stor tyngd vid upprättandet av åtgärdsplaner inom ramen för jordbrukets miljöstöd.

I områden med goda stammar av ortolansparv bör tillses att det finns ett förhållandevis rikt utbud av trädor eller ruderatmarker av olika slag. Ruderatmarkerna bör skötas regelbundet, t.ex. så att de inte totalt växer igen av buskar och träd. Ruderatmarker bör ej skogsplanteras.

Aktiva åtgärder krävs för att förhindra igenväxning av småbiotoper i jordbrukslandskapet. Framför allt gäller detta småbiotoper som skyddas av biotopskyddet och vars hävd ej är berättigade till stöd enligt jordbrukets miljöstödsbestämmelser.

Regler för naturvårdsinriktad skötsel av åkerholmar och andra impediment i odlingslandskapet är nödvändiga. I Natura 2000-områden med häckande ortolansparv bör tillses att det kontinuerligt finns tillgång på vegetationsfattiga, torra markområden med öppna jord-/grus- eller sandblottor. Detta kan åstadkommas t.ex. genom att med jämna mellanrum harva impedimentmarker, att tidigt på våren bränna gräs och annan vegetation på igenväxande, öppna sydslutningar, längs vägrenar, på åkerholmar etc. Grus- och cykelvägar bör ej asfalteras och grusgropar/sandtag bör ej efterbehandlas. Övergiven åkermark bör ej skogsplanteras och särskilda regler för naturvårdsinriktad skötsel av nedlagd åkermark kan vara nödvändiga. Naturvårdsbränning och hyggesbränning attraherar förmodligen arten. Solitära träd, stenblock och åkerholmar får ej avlägsnas.

Exempel på mått/parametrar för uppföljning

Framtagande av metoder och parametrar för uppföljningen av Natura 2000-områden är under arbete i ett separat projekt och saknas därför än så länge i denna vägledning. Det kommer att läggas in i ett senare skede. För vidare information – ta kontakt med miljöövervakningen på respektive Länsstyrelse.

Litteratur

- Abrahamsson, Å. 1978. Ortolansparven i Skaraborgs län. *Grus* 5: 4-7.
- Bader, P., Bondestad, L., Byström, T. & Hambäck, P. 1998. Ögonblicksbilder av Holmöarnas landfågelfauna. En jämförelse av 1973 och 1996 års inventeringar. *Fåglar i Västerbotten* 23: 73-134.
- Bengtsson, S. 1981. Ortolansparven i Sörmland 1976-1978. *Fåglar i Sörmland* 14: 9-15.
- Berg, Å. 1986. Häckfågelfaunan på Nötmyran och intilliggande jordbruksmark. *Länsstyrelsen i Västmanlands län. Planeringsavdelningen / Naturvårdsenheten Nr 9*. 78 sidor.
- Berglund, L., Kolmodin, U., Sjöblom, B. & Wallström, L. 1993. *Dalarnas fåglar. 2:a uppl. Avesta. Fåglar i Dalarna, suppl. Nr 1*.
- Durango, S. 1948. *Notes sur la reproduction du Bruant Ortolan en Suède. Alauda* 16: 1-20.
- Durango, S. 1963. Ortolansparven *Emberiza hortulana* LINNÉ. I: Curry-Lindahl, K. (red.). *Våra fåglar i Norden. Bd IV, sid. 2121-2125. Stockholm*.
- Engström, K. 1952. Ortolansparvens och blåmesens utbredning i Sverige. *Vår fågelvärld* 11: 27-32.
- Eriksson, K. 1993. Dramatisk minskning av ortolansparv. *Fåglar i Uppland* 20: 83-84.
- Hedvall, O. & Häggglund, J.-O. 1989. Förteckning över Medelpads fåglar. Utgiven av Medelpads Ornitologiska Förening. Sundsvall.
- Nævre, A. 2002. Hortulanens skjebnetime. Har viktige habitatkrav blitt oversett, og har løsningen på hortulangåten vært så nær att vi ikke har sett den? *Vår Fuglefauna* 25: 62-81.

Natura 2000

Art- och naturtypsvisa vägledningar

- Olsson, C. & Wiklund, J. 1999. Västerbottens Fåglar. Utgiven av Västerbottens Ornitologiska Förening. Umeå.
- Otterlind, G. & Lennerstedt, I. 1964. Den svenska fågelfaunan och biocidskadorna. *Vår Fågelvärld* 23: 363-415.
- Runesson, B. & Jönsson, K. 1987. Inventering av ortolan- och gulspary vid Kvismaren. *Fåglar i Kvismaren* 2: 2-12.
- Runesson, B. 1996. Ortolansparven - en nyckfull och lurig rackare. *Fåglar i Kvismaren* 11 (1996:2): 9-17.
- Stenlund, J. 1985. Ortolansparven i Uppland. *Fåglar i Uppland* 12: 18-26.
- Stolt, B.-O. 1974. Gulsparyns *Emberiza citrinella* och ortolansparvens *Emberiza hortulana* förekomst vid Uppsala under 1960-talet. *Vår Fågelvärld* 33: 210-217.
- Stolt, B.-O. 1993. Notes on Reproduction in a Declining Population of the Ortolan Bunting *Emberiza hortulana*. *J. Orn.* 134: 59-68.
- Stolt, B.-O. 1994a. Vad händer med ortolansparven? *Fåglar i Uppland* 21: 29-35.
- Stolt, B.-O. 1994b. Current changes in abundance, distribution and habitat of the Ortolan Bunting *Emberiza hortulana* in Sweden. I: Steiner, H. M. (Ed.). I. Ortolan-Symp. Wien 1992: 41-53.
- Stolt, B.-O. 1996. Ortolansparven jagas i Frankrike. *Fauna och flora* 91: 30-33.
- Stolt, B.-O. 1997. The Ortolan Bunting *Emberiza hortulana* L. in Sweden – migration and abundance. In B. von Bülow (Ed.), II. Ortolan-Symp. Haltern 1997: 101-111.
- Swanberg, P.-O. 1976. Ortolansparven *Emberiza hortulana* i Valle, Västergötland, 1940, 1961 och 1975. *Vår Fågelvärld* 35: 235-236.
- Tjernberg, M. 1996. Upplands fågelfauna. I: Fredriksson, R. & Tjernberg, M. Upplands fåglar – fåglar, människor och landskap genom 300 år. *Fåglar i Uppland*, supplement 2. Uppsala.
- Tucker, G. M. & Heath, M. F. 1994. *Birds in Europe: their conservation status*. 600 pp. BirdLife Conservation Series no 3. BirdLife International, Cambridge, U.K.

Webbadresser

<http://www-umea.slu.se/MiljoData/webrod/SOKNING.cfm>

A409 Orre (*Tetrao tetrix*)

Uppdaterad senast: 2003-04-08

Ansvarig för vägledningen: Krister Mild, Naturvårdsverket. krister.mild@naturvardsverket.se
Faktaunderlag från bl.a.: Mikael Svensson, MS Naturfakta, Martin Tjernberg, ArtDatabanken, SLU. martin.tjernberg@ArtData.slu.se

Ekologiska krav

Orren är de öppna markernas skogshöna och häckar på hedar och mossar samt i tidiga successionsstadier efter kalhyggen och skogsbränder. I skärgårdsmiljö häckar arten på kala skär och öar och i fjälltrakterna kan den gå upp i fjällbjörkskogen.

Liksom hos övriga skogshöns är god tillgång på insekter mycket viktig för kycklingarnas överlevnad.

Björkknoppar är en viktig diet under vinterhalvåret. Under sommarhalvåret är dieten mer varierad, men vegetabilier dominerar, bl.a. är blåbärsblom en viktig komponent.

Spridningsförmåga

Arten är en stannfågel och rör sig normalt inom ett hemområde i storleksordningen 25–75 km².

Hotbild

Under 1800-talet förekom orren t.ex. tämligen allmänt till allmänt på de stora ljunghedar som då fanns i södra Sverige. I takt med att skogsarealen ökat och ljunghedarna försvunnit har orren minskat i flera områden. Negativt för orren har även varit försvinnandet av skogsbetet, genom att skogen blivit allt tätare och därigenom allt sämre som födosökmiljö.

De stora brandfält med efterföljande lövuppslag som förr med regelbundna intervall skapades i den boreala zonen, och som var mycket gynnsamt habitat för orren, saknas numera nästan helt eftersom naturliga bränder som regel snabbt blir släckta. I viss mån har orren erhållit en ersättningsbiotop i det storskaliga kalhyggesbruket, men med den inskränkningen att det efterföljande lövuppslaget som regel röjs och gallras bort och ersätts med barrträd.

Totalt sett finns ej något hot mot artens fortlevnad i Sverige. Under storhyggestiden på 1960- och 1970-talen gynnades orren kortvarigt, speciellt i norra Sverige. Numera missgynnas orren troligen eftersom dagens hyggen har mindre areal och dessutom inte är lika ”öppna” som tidigare p.g.a. naturvårdshänsyn. Ytterligare en bidragande orsak till att orren får allt svårare att upprätthålla starka bestånd är att småjordbruket i skogsbygderna läggs ned och skogsplanteras i en mycket stor omfattning.

I södra Sverige är omloppstiden för hyggen och ungskogar alltför kort för att kunna hysa livskraftiga bestånd. Skogarna i södra Sverige är dessutom alltför täta för att passa orren. Särskilt i Götaland och Svealand har märkbara populationsminskningar konstaterats den senaste tioårsperioden. I Stockholms skärgård är orren numera närmast totalt försvunnen.

Lövriska, luckiga och flerskiktade skogar har de senaste 50 åren blivit allt ovanligare genom skogsbrukets ändrade inriktning mot ensartade produktionsbarrskogar. Detta missgynnar orren som bl.a. är mycket beroende av björkens knoppar vintertid.

Natura 2000

Art- och naturtypsvisa vägledningar

Nationell bevarandestatus 2001

Den svenska populationen har uppskattats till minst 170 000 par (1990-talets mitt). Orren häckar i samtliga län men saknas på Öland där den sista fågeln rapporterades 1969. Många uppgifter från Götaland och Svealand tyder på starkt minskande stammar under 1990-talet.

Den svenska andelen av den europeiska populationen (inkl. europeiska Ryssland) är minst 20%.

BirdLife International betecknar orren som *Sårbar* i Europa. Arten är placerad i SPEC kategori 3, vilket innebär att den globala population inte är koncentrerad till Europa men att arten har en otillfredsställande bevarandestatus i området (Tucker & Heath 1994).

Nationella bevarandemål (Ej fastställda av Naturvårdsverket)

Målsättningen nationellt sett bör vara ett livskraftigt bestånd av minst 200 000 ”par” och att arten ej försvinner som reproducerande från något län/landskap.

Bevarandeåtgärder

Regelverk

Orren får jagas på de tider som anges i bilaga 1 till jaktförordningen (1987:905) Övriga tider på året är den fredad (3 § i jaktlagen (1987:259)). Fredningen gäller också dess ägg och bon.

Enligt 1 a § Artskyddsförordningen är det förbjudet att avsiktligt störa fåglarna, särskilt under deras parnings-, uppfödning-, övervintrings- och flyttningsperioder. Det är även förbjudet att skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplatsar.

Artskyddsförordningen (1998:179) förbjuder import, export och försäljning av levande och döda exemplar av orre som är olagligt fångade eller olagligt dödade i Sverige. Där förbjuds också förvaringen av levande exemplar. (Vissa undantagsregler finns angivna i artskyddsförordningen).

Vid en avverkning, etablering av vindkraftverk eller annan form av exploatering kan tillstånd enligt 7 kap. 28 a § MB krävas.

Beroende på var i landet man befinner sig gäller antingen tillståndsplikt för eller förbud mot markavvattning (MB 11: 13–14 och förordningen om vattenverksamhet).

Orren är upptagen i Bilaga III i Bernkonventionen (konvention om skydd av europeiska vilda djur och växter samt deras naturliga miljö).

Behov av ytterligare bevarandeåtgärder (Ej fastställt av Naturvårdsverket)

Skötsel av öppna marker i hela landskapsavsnitt. Inägor och jordbruksmark i skogsbygder, mossar och myrar liksom andra öppna eller halvöppna biotopelement bör skötas på ett sådant sätt att de även fortsättningsvis hålls öppna.

Lövträdsandelen (främst björk) bör öka i de flesta skogsmarker. Detta är på många ställen ett problem idag eftersom lövföryngringen förhindras av alltför stora älg- och rådjursstammar. Skogsbrukets röjning och gallring av lövträd är dessutom fortfarande alltför omfattande för att tillräckliga andelar lövträd på landskapsnivå skall kunna tillskapas.

Jaktens betydelse för orrens bevarandestatus i de landskapsavsnitt där den tidigare varit allmän men där kraftiga minskningar skett under senare tid, framför allt i Götaland och Svealand, måste undersökas.

Natura 2000

Art- och naturtypsvisa vägledningar

[reglering av jakt. *Frågan om jakt på orre, tjäder, järpe, fjällripa och dalripa i Natura 2000-områden är föremål för en särskild beredning på Naturvårdsverket, och kommer därför läggas in i vägledningarna först i ett senare skede.*].

För att upprätthålla gynnsamt bevarandestatus för orren inom små och medelstora Natura 2000-områden krävs planering på landskapsnivå samt ett samarbete med och en förståelse från omkringliggande markägare så att artens krav på lämpliga livsmiljöer kan bli tillfredsställande inom åtminstone 75–100 km². Detta gäller framför allt Götaland och Svealand, där orren helt uppenbart har en sviktande stam. Planeringen på landskapsnivå innebär bl.a. att naturvårdshänsynen i produktionsskogarna ändras så att lövskog prioriteras i högre utsträckning än idag, att luckiga, flerskiktade lövrika skogar tillåts existera samt att man regelbundet genomför naturvårdsbränningar som får utvecklas till lövbrännor.

Exempel på mått/parametrar för uppföljning

Framtagande av metoder och parametrar för uppföljningen av Natura 2000-områden är under arbete i ett separat projekt och saknas därför än så länge i denna vägledning. Det kommer att läggas in i ett senare skede. För vidare information – ta kontakt med miljöövervakningen på respektive Länsstyrelse.

Litteratur

- Angelstam, P. 1987. *Utbredning och täthet av skogshöns – en fråga om yttre faktorer eller självreglering? Viltnytt nr 23.*
- Angelstam, P. & Martinsson, B. 1990. *The importance of appropriate spatial and temporal scales in population studies - Conservation lessons based on the population dynamics of Black Grouse in boreal forest in Sweden.* I Lumeij, L. T. & Hoogeveen, Y. R.(eds). *The future of wild Galliformes in the Netherlands. Organisatiecommissie Nederlandse Wilde Hoenders, Amersfoort.*
- Angelstam, P. & Ringaby, E. 1987. *Lär känna orren.* Svenska Jägareförbundet, Stockholm.
- Godow, S. 1997. *Orre (Tetrao tetrix) i Kronobergs län.* Milvus 27(1): 20-28.
- Svensson, S., Olsson, O. & Svensson, M. 1992. *Orre Tetrao tetrix. I: Förändringar i fågelfaunan. Beståndsprognoser och forskningsbehov för vissa arter – en litteraturstudie.* Statens naturvårdsverk, Solna.

A456 Hökuggla (*Surnia ulula*)

Uppdaterad senast: 2003-04-08

Ansvarig för vägledningen: Krister Mild, Naturvårdsverket. krister.mild@naturvardsverket.se
Faktaunderlag från bl.a.: Mikael Svensson, MS Naturfakta, Martin Tjernberg, ArtDatabanken, SLU. martin.tjernberg@ArtData.slu.se

Ekologiska krav

Tillgång på lämpliga häckningsplatser i form av håligheter i träd, skorstensstubbar eller holkar. När lämpliga håligheter saknas, liksom under perioder med mycket höga beståndstätheter, kan arten tvingas häcka i öppna risbon. Boet läggs ofta i täta barr- eller blandskogsbestånd.

Tillgång på öppna marker för födosöket. Arten utnyttjar såväl öppna myrmarker som hedar, kalhyggen, kraftledningsgator och vägrenar.

Tillgång på lämplig föda i form av smågnagare, främst olika sorkar, men även småfågel.

Spridningsförmåga

Under häckningen jagar arten över arealer i storleksordningen 3–10 km².

Hökugglan är huvudsakligen en stannfågel, men efter dåliga gnagarår rör sig arten under vintern över stora områden och kan därvid påträffas även söder om Sverige.

Hotbild

Brist på lämpliga boplatser i form av trädhåligheter är ett mycket stort problem i de av det moderna skogsbruket mycket kraftigt påverkade delarna av Norrlands inland. Spillkråkan är en nyckelart i detta sammanhang då det är den enda hackspett som producerar håligheter som är stora nog att hysa häckande hökuggla.

Efter en lång period utan utpräglade gnagartoppar är beståndet f.n. mycket litet och därför i ett besvärligt läge.

Fortfarande idag finns ett utbrett rovdjurshat hos vissa grupper i Sverige. Olovlig jakt och störningar vid bon leder till många misslyckade häckningar. Hökugglan är mycket iögonfallande under häckningstiden – m.a.o. är det lätt att lokalisera boplatserna.

Nationell bevarandestatus 2001

Hökugglan häckar regelbundet i norra Sverige, från norra Värmland, mellersta Dalarna och västligaste Hälsingland och norrut. Arten häckar dock fåtaligt i Norrlands kustområde även under goda år. Regelbundna förekomster finns således i S, W, X, Y, Z AC och BD län. I samband med höga populationstätheter och goda gnagarår kan gränsen för utbredningsområdet förskjutas söderut och arten har tillfälligt häckat även i O, U, T, AB och C län.

Det häckande beståndets storlek varierar mycket kraftigt mellan olika år – från kanske endast ett 100-tal par under bottenår till mer än 5 000 par under goda år. Efter en lång period med uteblivna eller starkt reducerad smågnagartoppar i norra Sverige (1983–2000) är

Natura 2000

Art- och naturtypsvisa vägledningar

hökugglebeståndet nere på en mycket låg nivå och det är tveksamt om beståndet nu kan överskrida 1 000 par ens under ett ”toppar”.

I Europa finns arten endast i norra Skandinavien och det samlade svensk-norsk-finska beståndet har beräknats variera i storleksordningen 5 000–15 000 par.

BirdLife International listar hökugglan som ”Secure” i Europa men menar att det är angeläget att Europa tar ett ansvar i artens bevarande.

Nationella bevarandemål (Ej fastställda av Naturvårdsverket)

Målsättningen är att det under goda gnagarår skall finnas förutsättningar för ett häckande bestånd om minst 5 000 par i norra och mellersta Sverige (söderut t.o.m. Dalarna–Hälsingland), och beståndets storlek bör ej ens under de sämsta gnagaråren underskrida 1 000 par.

Bevarandeåtgärder

Regelverk

Hökugglan är fredad (3 § i jaktlagen (1987:259)). Fredningen gäller också dess ägg och bon.

Enligt 1 a § Artskyddsförordningen är det förbjudet att avsiktligt störa fåglarna, särskilt under deras parnings-, uppfödning-, övervintrings- och flyttperioder. Det är även förbjudet att skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplatsar.

I rådets förordning (EG) nr 338/97 regleras import och export samt försäljning av levande och döda exemplar av hökuggla. Sådan import och export samt försäljning får endast ske efter tillstånd från Jordbruksverket.

Artskyddsförordningen (1998:179) förbjuder förvaring av levande exemplar av hökuggla.

Hökugglan tillhör Statens vilt (33 § jaktförordningen (1987:905)). Exemplar som omhändertas eller påträffas döda eller dödas tillfaller Staten.

Vid en avverkning, etablering av vindkraftverk eller annan form av exploatering kan tillstånd enligt 7 kap. 28 a § MB krävas.

Beroende på var i landet man befinner sig gäller antingen tillståndsplikt för eller förbud mot markavvattning (MB 11: 13–14 och förordningen om vattenverksamhet).

Hökugglan är upptagen i Bilaga II (strängt skyddade djurarter) i Bernkonventionen (konvention om skydd av europeiska vilda djur och växter samt deras naturliga miljö).

Behov av ytterligare bevarandeåtgärder (Ej fastställt av Naturvårdsverket)

Skogliga åtgärder på eller i anslutning till häckningsplatser måste regleras.

Bristen på grova hålträd och död stående ved med naturliga håligheter måste åtgärdas i den av skogsbruket hårt utnyttjade skogen i Norrlands inland. För att avhjälpa bostadsbristen för flera arter ugglor kan det på kort sikt vara nödvändigt med omfattande holkuppsättning i många områden. På lång sikt måste andelen skyddad skogsmark öka. Dessutom måste naturvårdshänsynen i skogsbruket avsevärt förbättras vad gäller andelen sparade grova evighetsträd, döda träd, högstubbar, hålträd och grova hålträd.

Skyddet av högstubbar och hålträd måste stärkas och när det gäller hökugglan som helst häckar inne i naturligt täta bestånd är det nödvändigt att man lämnar stora partier med obrukad skog spridda över landskapet.

Natura 2000

Art- och naturtypsvisa vägledningar

Naturvårdande insatser på enskild ägarbasis har ofta en positiv lokal påverkan, men för en långsiktig gynnsam bevarandestatus för arten krävs från centralt håll en landskapsplanering för skötsel och naturvårdsåtgärder i skogslandskapet

Ett utökat samarbete mellan länsstyrelsen och polisen/tullen är önskvärt för att kunna minska faunakriminaliteten.

Övervakning av smånagarpopulationernas (storskaliga) utveckling.

I Natura 2000-områden med häckande hökuggla är det självklart att alla ihåliga träd och högstubbar lämnas intakta och att man tillåter/planerar för en nybildning av hålträd/högstubbar. För att skapa lämpliga bohål för arten måste det finnas en livskraftig stam av spillkråka. Spillkråkan kräver för sitt bobygge ett utbud av lämpliga häckningsträd där stamdiametern i brösthöjd bör överstiga 40 cm för tall och 30 cm för asp.

Hökugglan har inga större problem med att vandringsleder eller vägar passerar nära boplatsen. Minst 50 m avstånd från boplatsen rekommenderas dock.

Exempel på mått/parametrar för uppföljning

Framtagande av metoder och parametrar för uppföljningen av Natura 2000-områden är under arbete i ett separat projekt och saknas därför än så länge i denna vägledning. Det kommer att läggas in i ett senare skede. För vidare information – ta kontakt med miljöövervakningen på respektive Länsstyrelse.

Litteratur

Mikkola, H. 1983. Owls of Europe. Calton.

Staa, R. 1984. Den väldiga hökuggleinvasionen i Nordvästeuropa 1983. Meddelande 15 Angarngruppen, sid. 31-36.

A457 Lappuggla (*Strix nebulosa*)

Uppdaterad senast: 2003-04-08

Ansvarig för vägledningen: Krister Mild, Naturvårdsverket. krister.mild@naturvardsverket.se
Faktaunderlag från bl.a.: Mikael Svensson, MS Naturfakta, Martin Tjernberg, ArtDatabanken, SLU. martin.tjernberg@ArtData.slu.se

Ekologiska krav

Tillgång på lämplig föda i form av smågnagare och näbbmöss. Arten jagar över öppen mark, t.ex. hyggen, kraftledningsgator, myrkanter och jordbruksmark. Sitter ofta uppflugnen på höga utsiktsplatser under jakten.

Tillgång på lämpliga häckningsplatser i form av stora risbon, främst från duvhök, orm- och bivråk. Kan även häcka i artificiella bon och på plattformar av olika slag, t.ex. på jaktorn, då tillgången på risbon är dålig.

Spridningsförmåga

Under häckningen jagar arten över arealer i storleksordningen 2–12 km² runt boplatsen.

Arten är en stannfågel medan ungfågeln sprids i alla riktningar bort från boplatsen. En majoritet av ungfågeln påträffas inom en radie av 100 km från boplatsen, men återfynd upp till 90 mil finns bekräftade.

Hotbild

Skogsavverkningar invid boplatserna. Avverkning av lämpliga boträd. Avverkning av naturskogsbestånd med tillräckligt grova träd för att kunna bära stora rovfågelbon.

Kollisioner med bilar och tåg. Kollisioner med kraftledningar.

Försämrade tillgång på byte i skogs- och mellanbygderna till följd av upphörande jordbruk och minskade arealer öppen mark. Försämrade födotillgång till följd av upplöjning av permanenta vallar.

Fortfarande idag finns ett utbrett rovdjurshat hos stora grupper i Sverige. Olovlig jakt och störningar vid bona leder till många misslyckade häckningar.

Illegal handel med fåglar och ägg.

Nationell bevarandestatus 2001

Lappugglan häckar i stora delar av den norra barrskogsregionen i Europa och Asien. De västligaste förekomsterna finns i Sverige där det finns häckande bestånd i C, U, W, X, Y, Z, AC och BD län. Kärnområdet utgörs av landskapen Norrbotten och Västerbotten, östra Lappland, Ångermanland, Medelpad och östra Jämtland. Beståndet torde uppgå till i genomsnitt 3 000–4 000 individer, vilket skulle kunna motsvara någonstans mellan 200 och 500 häckande par under goda år. Utanför Sverige finns 500–1 500 par i Finland och ett okänt antal par i Ryssland.

Efter en ökning från 1950-talet och fram till 1980-talet har beståndet förmodligen hållit sig tämligen konstant. En viss spridning söderut har konstaterats under 1990-talet, förmodligen utan att det på något väsentligt sätt påverkat beståndets storlek.

Natura 2000

Art- och naturtypsvisa vägledningar

Lappugglan är rödlistad i kategorin Missgynnad (NT) i Sverige.

BirdLife International listar lappugglan som ”Secure” i Europa, men menar att det är angeläget att Europa tar ett ansvar för artens bevarande.

Nationella bevarandemål (Ej fastställda av Naturvårdsverket)

Målsättningen är att det skall finnas förutsättningar för ett häckande bestånd av lappuggla i hela Norrland nedanför fjällkedjan samt i norra Svealand.

Sverige bör på sikt kunna hysa 1 000 par, varav huvuddelen Norrlands kustland. För att detta mål ska kunna uppnås krävs stora förbättringar av naturvårdshänsynen inom skogsbruket.

Bevarandeåtgärder

Regelverk

Lappugglan är fredad (3 § i jaktlagen (1987:259)). Fredningen gäller också dess ägg och bon.

Enligt 1 a § Artskyddsförordningen är det förbjudet att avsiktligt störa fåglarna, särskilt under deras parnings-, uppfödning-, övervintrings- och flyttningsperioder. Det är även förbjudet att skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplatsar.

I rådets förordning (EG) nr 338/97 regleras import och export samt försäljning av levande och döda exemplar av lappuggla. Sådan import och export samt försäljning får endast ske efter tillstånd från Jordbruksverket.

Artskyddsförordningen (1998:179) förbjuder förvaring av levande exemplar av lappuggla.

Lappugglan tillhör Statens vilt (33 § jaktförordningen (1987:905)). Exemplar som omhändertas eller påträffas döda eller dödas tillfaller Staten.

Vid en avverkning, etablering av vindkraftverk eller annan form av exploatering kan tillstånd enligt 7 kap. 28 a § MB krävas.

Beroende på var i landet man befinner sig gäller antingen tillståndsplikt för eller förbud mot markavvatning (MB 11: 13–14 och förordningen om vattenverksamhet).

Lappugglan är upptagen i Bilaga II (strängt skyddade djurarter) i Bernkonventionen (konvention om skydd av europeiska vilda djur och växter samt deras naturliga miljö).

Andra typer av befintliga bevarandeåtgärder

Frivilliga överenskommelser med markägare om skydd av boplatser.

Övervakning av delpopulationer (sker ideellt).

Enstaka artificiella risbon byggs för att hjälpa ugglorna i områden med få risbon (sker ideellt).

Behov av ytterligare bevarandeåtgärder (Ej fastställt av Naturvårdsverket)

Skogliga åtgärder på eller i anslutning till häckningsplatser måste regleras.

Områden som pekas ut som nyckelbiotoper eller ”område med höga naturvärden” i SVO:s och bolagens egna nyckelbiotopsinventeringar måste ges ett reellt skydd i en mycket större omfattning än vad som sker idag.

Natura 2000

Art- och naturtypsvisa vägledningar

Skyddet av boträd, inklusive tillräckligt stora skyddszoner, måste bli en realitet i dagens skogsbruk.

Naturvårdande insatser på enskild ägarbasis har ofta en positiv lokal påverkan, men för en långsiktig gynnsam bevarandestatus för arten krävs från centralt håll en landskapsplanering för skötsel och naturvårdsåtgärder i skogslandskapet

Ett utökat samarbete mellan länsstyrelsen och polisen/tullen är önskvärt för att kunna minska faunakriminaliteten.

Bidrag till den ideella övervakning/inventering som sker idag.

Övervakning av smånagarpopulationernas (storskaliga) utveckling.

I Natura 2000-områden med häckande lappuggla bör bl.a. följande beaktas: jordbruksmarker i skogsbygder bör hållas öppna och ej skogsplanteras, även om jordbruksdriften lagts ned. Åtgärder som förändrar vattenregimen i ugglornas jaktmarker får ej ske. Lappugglan är inte speciellt störningskänslig, varför leder och rastplatser kan passera relativt nära boplatserna (200 m) utan att dessa överges. Bevara ogallrade naturskogar så att risbobyggande arter som duvhök, ormvråk och bivråk finner lämpliga habitat för sina häckningar. Risbon som övertagits av lappugglor håller normalt endast några få år, eftersom uggleungarna sliter ned riskonstruktionen. I brist på nya risbon kan konstgjorda risbon byggas i lämpliga träd på 2/3 höjd.

Exempel på mått/parametrar för uppföljning

Framtagande av metoder och parametrar för uppföljningen av Natura 2000-områden är under arbete i ett separat projekt och saknas därför än så länge i denna vägledning. Det kommer att läggas in i ett senare skede. För vidare information – ta kontakt med miljöövervakningen på respektive Länsstyrelse.

Litteratur

- Berggren, V. och Wahlstedt, J. 1977. Lappugglans *Strix nebulosa* läten. *Vår Fågelvärld* 36: 243–249.
- Hedvall, O. 1980. Lappugglan. *Fåglar i Medelpad* 2: 19.
- Hildén, O. och Helo, P. 1981. *The Great Grey Owl Strix nebulosa – a bird of the northern taiga*. *Ornis Fennica* 58: 159–166.
- Höglund, N. och Lansgren, E. 1968. *The great grey owl and its prey in Sweden*. *Viltrevy* 5(7): 363–421.
- Johnsen, R.A. och Rolstad, J. 1979. Lappugle *Strix nebulosa* i Øst-Finnmark 1978. *Vår Fuglefauna* 3: 150–157.
- Loisa, K. och Pulliainen, E. 1977. *Breeding biology and food of the Great Grey Owl Strix nebulosa in northeastern Finnish Forest Lapland*. *Aquilo Ser. Zool.* 17: 23–33.
- Mikkola, H. 1973. *Der Bartkauz und seine Nahrung in Finland*. *Der Falke* 20: 196–204.
- Mikkola, H. och Sulkava, S. 1969. *On the occurrence of great grey owl in Finland 1955–1968*. *Ornis Fennica* 46: 121–131.
- Nilsson, L-E. 1981. Lappugglan *Strix nebulosa* i Västerbotten 1979. *Fåglar i Västerbotten* 3: 45–54.
- Stefansson, O. 1979. Lappugglan *Strix nebulosa* i Norrbotten 1975–78. *Vår Fågelvärld* 38: 11–22.
- Stefansson, O. 1983. Lappugglan *Strix nebulosa* i Sverige 1979–82. *Vår Fågelvärld* 42: 245–250.
- Stefansson, O. 1985. *Projekt Lappuggla*. *Vår Fågelvärld* 44: 231–232.
- Stefansson, O. 1986. *Projekt Lappuggla 1985*. *Vår Fågelvärld* 45: 301–302.
- Stefansson, O. 1987. *Projekt Lappuggla 1986*. *Vår Fågelvärld* 46: 201–203.
- Stefansson, O. 1997. *Nordanskogens vagabond. Lappugglan (Strix nebulosa lapponica)*. *Boden*.

Webbadresser

<http://www-umea.slu.se/MiljoData/webrod/SOKNING.cfm>

Natura 2000
Art- och naturtypsvisa vägledningar